

Η Συκοφαντία του Απελλή του Botticelli

Η τέχνη ως τρόπος διαχείρισης της Διαταραχής Μετατραυματικού Άγχους (PTSD)

Η Συκοφαντία του Απελλή είναι ένας από τους πιο μικρούς, αλλά και πιο γνωστούς πίνακες του Sandro Botticelli (1445-1510). Ο καλλιτέχνης ανέδειξε, ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1480, τα ιδεώδη της ομορφιάς όπως αυτά εκφράστηκαν στο περιβάλλον του Lorenzo il Magnifico. Την επόμενη δεκαετία, ωστόσο, κάτω από την επιρροή του Girolamo Savonarola (1452-98), ο οποίος κυριάρχησε τόσο στη θρησκευτική όσο και στην πολιτική ζωή της Φλωρεντίας, ο Botticelli υπηρέτησε μέσα από θρησκευτικά έργα τα ιδεώδη της ευσεβείας που είχαν επικρατήσει. Ο υπό εξέταση πίνακας είναι μια ηθική αλληγορία, αλλά και ένα ουμανιστικό έργο, καθώς απεικονίζει ένα επεισόδιο της ζωής του διάσημου ζωγράφου Απελλή, όπως διασώζεται από τον Λουκιανό, συγγραφέα του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα. Στην παρουσίαση αυτή εξετάζω τις περιπτώσεις των δύο αυτών καλλιτεχνών, του Απελλή και του Botticelli, τις εμπειρίες και τα τραυματικά γεγονότα που σφράγισαν κάποια περίοδο της ζωής τους και αναλύω τους τρόπους με τους οποίους οι καλλιτέχνες αυτοί προσπάθησαν να τα διαχειριστούν. Θα μπορούσαν οι περιπτώσεις τους να είναι καταγραφές Διαταραχής Μετατραυματικού Άγχους αιώνες πριν το σύνδρομο αυτό αναγνωριστεί από την Ψυχιατρική; Από αυτήν την οπτική, η *Συκοφαντία του Απελλή* –ως πίνακας του αρχαίου ζωγράφου που περιγράφεται από τον Λουκιανό και ως έργο του Botticelli– θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο διεπιστημονικής έρευνας για τον ρόλο της τέχνης στην αντιμετώπιση της ψυχολογικής αυτής διαταραχής (PTSD).

The *Calumny of Apelles* by Botticelli

Visual art as treatment for post-traumatic stress disorder (PTSD):

The *Calumny of Apelles* is one of the smallest, but most famous paintings of Sandro Botticelli (1445-1510). In the 1480s, Botticelli had generated a visual poetry for a city still believing in its republican tradition. However, after the death of Lorenzo il Magnifico in 1492, the artist was so affected by the Dominican preacher Girolamo Savonarola (1452-98), who vehemently denounced the materialistic worldliness of Florence and the sins of the Florentines that he developed innovative responses to the Friar's ideals about picture making in accordance with the character of piety prevailing in the changed artistic climate in the city. Botticelli's painting the *Calumny of Apelles* is a moral allegory, but still a profoundly Humanist work based on Lucian's rhetorical essay *On Slander*. In his treatise, the second-century AD writer describes in detail the iconography of a picture, on the same subject, made by Apelles, the favorite painter of Alexander the Great. It was a response to slanderous accusations made against Apelles by an envious fellow painter. In this paper, we will see how Apelles and Botticelli dealt with traumatic events and experiences that marked a period of their lives using instinctively their art as therapy. Could the cases of these artists constitute recordings of Post-Traumatic Stress Disorder centuries before this syndrome was recognized by Psychiatry? If so, the *Calumny of Apelles* –both as a painting of the ancient artist described by Lucian and as Botticelli's panel– could attract interdisciplinary attention as early case of the use of visual art as treatment for Post-Traumatic Stress Disorder.

Γιώργος Βαβουρανάκης

Plus c'est la même chose, plus ça change

Ζητήματα μεθοδολογίας των προϊστορικών ανασκαφών κατά την περίοδο 1950-1970

Η Lesley Fitton έχει γράψει ότι η προϊστορική έρευνα παγιώθηκε κατά τη μεταπολεμική περίοδο χωρίς ουσιαστικές αλλαγές, με κυριότερες εξαιρέσεις την ανασκαφή και συστηματική αποκάλυψη νέων θέσεων, όπως η Λέρνα, η Αγία Ειρήνη, το ανάκτορο του Νέστορα, το Ακρωτήρι της Θήρας. Παράλληλα αλλά και σε συνάφεια με τα παραπάνω, ο Κώστας Κωτσάκης έχει αποδώσει την κυριαρχία της εθνοκεντρικής προσέγγισης της Προϊστορίας στην Ελλάδα στην κατίσχυση του παραδοσιακού υποδείγματος. Στο ίδιο πνεύμα, ο Donald Sanders έχει υποστηρίξει ότι η τεκμηρίωση και μελέτη των προϊστορικών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στην Ελλάδα έμεινε σχεδόν στάσιμη και έντονα επηρεασμένη από τον κλασικισμό του 18^{ου} αιώνα έως και το μεγαλύτερο μέρος της μεταπολεμικής περιόδου.

Μολονότι οι απόψεις των παραπάνω ερευνητών ισχύουν, μία λεπτομερέστερη ματιά στις ανασκαφικές πρακτικές της υπό εξέταση περιόδου δείχνει μία έντονη μεθοδολογική αλλά και ευρύτερα επιστημολογική ζύμωση, η οποία συντελέστηκε παράλληλα με τη διαδικασία παγίωσης της παραδοσιακής αρχαιολογίας κατά το διάστημα 1950-1970. Η παρούσα ανακοίνωση φωτίζει αυτήν την επιστημολογική δυναμική της περιόδου μέσα από χαρακτηριστικά παραδείγματα τελικών δημοσιεύσεων ανασκαφών και με έμφαση στην τεκμηρίωση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων και των στρωματογραφικών δεδομένων. Οι παρατηρήσεις ως προς επιμέρους τεχνικές που υιοθετήθηκαν από αντίστοιχους ανασκαφείς συνδέονται με τα ευρύτερα θέματα που έθιξαν οι Fitton, Κωτσάκης και Sanders, όπως οι κεντροευρωπαϊκές και οι αγγλοσαξωνικές ανασκαφικές τεχνικές, η σχέση της προϊστορικής με την κλασική αρχαιολογία και η εθνοκεντρική ερμηνεία.

Plus c'est la même chose, plus ça change

Issues of methodology in Prehistoric excavations, during the period 1950-1970

Lesley Fitton has written that Prehistoric research consolidated during the post-war period without any substantial changes and mainly with the exception of the excavation and systematic uncovering of new sites, such as Lerna, Ayia Irini, the palace of Nestor, and Akroteri at Thera. Kostas Kotsakis has in parallel but compatibly attributed the establishment of an ethnocentric approach to Prehistory in Greece to the dominance of the traditional paradigm. In a similar spirit, Donald Sanders has argued that the documentation and study of prehistoric architectural remains in Greece remained static and heavily influenced by the 18th century classicism up until the greater part of the post-war period.

Although the views of the above researchers are valid, a more detailed look at excavation practices of the period under examination shows an intense methodological but also wider epistemological fermentation, which took place in parallel to the process of establishment of traditional archaeology during the period 1950-1970. The present paper illuminates this epistemological dynamism of the period through characteristic examples of final excavation reports and with emphasis upon the documentation of architectural remains and stratigraphic data. Observations on the specific techniques adopted by the related excavators are connected to the wider issues touched by Fitton, Kotsakis and Sanders, such as central European and Anglo-Saxon excavation techniques, the relation between prehistoric and classical archaeology and ethnocentric interpretation.

Βίκυ Βλάχου

Τήνος - Ξώμπουργο

Συμβολικά δώρα σε θεούς και νεκρούς: τα υφαντικά βάρη

Η υφαντική τέχνη ήταν άρρηκτα συνυφασμένη με τη δραστηριότητα και την καθημερινή ζωή των γυναικών και η παραγωγή υφασμάτων για την ένδυση όλων των μελών του *οίκου*, την επίπλωση ή και την επίδειξη της δεξιοτήτας στην παραγωγή λεπτών και έξοχα διακοσμημένων υφασμάτων μας είναι κυρίως γνωστή από τις αρχαίες πηγές, από τους μύθους και τις διάφορες τοπικές παραλλαγές τους, αλλά και από τα υλικά κατάλοιπα.

Οι ανασκαφές των τελευταίων χρόνων στο Ξώμπουργο της Τήνου αποδεικνύουν ότι η υφαντική τέχνη και ο συμβολισμός που φαίνεται ότι είχε στην τοπική κοινωνία επέτρεπε την αφιέρωση υφαντικών βαρών στα περισσότερα σύνολα, είτε πρόκειται για χώρους λατρείας και τελετουργιών, όπως ο χώρος με τις τελετουργικές πυρές των Γεωμετρικών και Πρώιμων Αρχαϊκών χρόνων και το μεταγενέστερο ιερό της Δήμητρας (Θεσμοφόριο), είτε πρόκειται για το νεκροταφείο των Αρχαϊκών και Κλασικών χρόνων, είτε ακόμα για το δημόσιο κτήριο (κτήριο Ε) των Αρχαϊκών και πρώιμων Κλασικών χρόνων.

Η παρούσα μελέτη, μέσα από τη συνδυαστική εξέταση των αρχαιολογικών ευρημάτων, των γραπτών πηγών, των εικονογραφικών και μυθολογικών παραστάσεων, στοχεύει στην διερεύνηση του ιδιαίτερου συμβολισμού αυτής της κατηγορίας ευρημάτων στη θρησκευτική και δημόσια ζωή της αρχαίας Τήνου.

Vicky Vlachou

Tenos - Xobourgo

Symbolic gifts to the gods and the deceased: loom weights and spindle whorls

Spinning and weaving were inextricably intertwined with the life and every day activity of women, used for the production of clothes and textiles for the clothing of all members of the *oikos* and the furnishings. Lavish cloths, richly decorated textiles and luxurious garments were greatly valued reflecting the sophisticated skills in weaving and spinning, as this is manifested by the literary sources, the various mythic traditions and the material record.

Recent excavation works at Xobourgo on Tenos display the symbolic value that loom weights and spindle whorls held in the cultic, funerary and public expression of the local communities. A large corpus of spindle whorls and loom weights has been brought to light from various contexts: the sacrificial pyre pits dated to the Geometric and Archaic period, the sanctuary of Demeter (Thesmophorion) outside the fortification wall of the Archaic period, from the burial ground of the Archaic and Classical *polis* of Tenos and equally from a public building of approximately the same date (Building E).

This paper shall offer a short synthesis of the archaeological finds, the written sources, the iconographic and mythological representations, in order to better approach and highlight the symbolic value of this class of material culture for the religious and public life of ancient Tinos.

**Νεότερα από την ανασκαφή της παλαιοχριστιανικής βασιλικής
στην Παλαιόπολη της Άνδρου**

Στο πλαίσιο της ανασκαφής της αγοράς της αρχαίας Άνδρου (σημ. Παλαιόπολη) που διευθύνει η ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ Λυδία Παλαιοκρασσά, συνεχίστηκε κατά το 2015 και 2016 η έρευνα της μεγάλης τρίκλιτης βασιλικής που οικοδομήθηκε το β' μισό του 5ου αιώνα επάνω στη στοά στο κάτω άνδηρο της αγοράς. Οι εργασίες είχαν ως στόχο την ολοκλήρωση της ανασκαφής της ανατολικής πλευράς του κτηρίου, το οποίο καλύπτεται από επιχώσεις ύψους 3-4 μ. Στο κεντρικό κλίτος αποκαλύφθηκε πλήρως ο χώρος του πρεσβυτερίου, με το δάπεδο της δεύτερης οικοδομικής φάσης του μνημείου (μετά το 552) και μεγάλο τμήμα του βατήρα του μαρμάρινου φράγματος. Στο βόρειο κλίτος ερευνήθηκαν μία μικρή ημικυκλική κόγχη που είχε πιθανότατα χρήση αγιάσματος και μία μεγαλύτερη ορθογωνική, στην οποία διατηρούνται τμήματα ζωγραφικών παραστάσεων με μορφές ολόσωμων αγίων, που χρονολογούνται σε μια πρώτη εκτίμηση στον 5ο-6ο αιώνα. Από την ως τώρα εικόνα του χώρου, προκύπτει ότι μετά την εγκατάλειψη του οικισμού το βόρειο κλίτος της βασιλικής μετατράπηκε σε πρόχειρο εργαστήριο συγκέντρωσης, τεμαχισμού και επανεπεξεργασίας μαρμάρινου υλικού, δραστηριότητα που αποτυπώνεται σε παχύ στρώμα λατύπης που εντοπίστηκε κατά την ανασκαφή. Στο νότιο κλίτος ήρθε στο φως το εσωτερικό μέτωπο του ανατολικού τοίχου, με εντοιχισμένο μεγάλο μαρμάρينو βάθρο ελληνοιστικών χρόνων. Ως προς τα κινητά ευρήματα, η έρευνα απέδωσε εκατοντάδες τεμάχια μαρμάρινων αρχιτεκτονικών μελών, γλυπτών και επιγραφών που χρονολογούνται από τους κλασικούς ως τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους και ελάχιστη κεραμική. Ανάμεσα στις παλαιοχριστιανικές επιγραφές ξεχωρίζει τμήμα μιας αφιερωτικής με μνεία ενός άγνωστου ως τώρα επισκόπου της Άνδρου. Ο ιδιαίτερα πλούσιος διάκοσμος, όπως αντιπροσωπεύεται από τα νέα ευρήματα, και οι λειτουργικές διαρρυθμίσεις με τις κόγχες στο βόρειο κλίτος, ενισχύουν την εκτίμηση ότι η ανασκαπτόμενη βασιλική ήταν πιθανώς ο κεντρικός, επισκοπικός ναός της παλαιοχριστιανικής Άνδρου.

**New Evidence from the Excavation of the Early Christian Basilica
at Palaiopolis, Andros**

The research at the Agora of the ancient city of Andros at Palaiopolis, under the direction of Lydia Palaiokrassa, Professor Emerita of Classical Archaeology at the National and Kapodistrian University of Athens, contributed in 2015 and 2016 new evidence on the three-aisled basilica which was built on the stoa of the lower terrace of the complex in the second half of the 5th c. A.D. Work was focused on the east part of the building, now covered by a 3-4 m. earth filling. In the central aisle, the excavation of the holy bema area was completed, revealing the whole surface of the paved floor attributed to the monument's second building phase (after 552 A.D.) and a big part of the marble barrier's stylobate. Two conchs were found in the north wall of the north aisle; the one to the east was semicircular and was probably used as a small holy water fountain. The second one, to the west, was larger and rectangular in shape. It preserves fragments of wall paintings depicting several unidentified saints' figures, probably dated to the 5th-6th c. A.D. After the abandonment of the settlement in the 7th c. A.D., it appears that a temporary workshop was installed in the same aisle, where marble material was gathered, cut into pieces and reworked. This activity can be traced in the full of marble stone-chip layer that was found during the excavation. In the south aisle, the inner face of the east wall was uncovered, with a Hellenistic marble socle still embedded in the masonry. The portable finds from the basilica excavation consist of hundreds of marble fragments coming from architectural elements, works of sculpture and inscriptions, dated to Classical till Early Christian era, and very few sherds. A noteworthy piece is that of an Early Christian dedicatory inscription mentioning the name of an unknown bishop of Andros. In general, the new evidence which came to light in 2015 and 2016 seasons – especially the two conchs in the north aisle, the remains of the lavish marble decoration and the epigraphic testimony – enforces the idea that the Agora basilica was probably used as the episcopal seat of Early Christian Andros.

Κατερίνα Γλαράκη

Ο μινωικός θολωτός τάφος στη Μυρσίνη Σητείας.

1959- 2017

Ο θολωτός τάφος στη Μυρσίνη Σητείας ανασκάφηκε κατά το έτος 1959 από τον Ν. Πλάτωνα, τότε Έφορο Αρχαιοτήτων Κρήτης. Πρόκειται για τον πρώτο θολωτό τάφο που εντοπίστηκε στην ανατολική Κρήτη. Με το πέρας της ανασκαφής, ο Ν. Πλάτων δημοσίευσε μία προκαταρκτική αναφορά των αποτελεσμάτων της στα *Κρητικά Χρονικά* (1959). Το 2013, και κατόπιν ευγενούς παραχώρησης της σχετικής άδειας από τον Αν. Καθηγητή Ε. Πλάτωνα, άρχισε η μελέτη των ευρημάτων της ανασκαφής στο πλαίσιο της υπό εξέλιξη διδακτορικής μου διατριβής. Στην παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιαστεί η ιστορία της ανασκαφής του θολωτού τάφου της Μυρσίνης, ενταγμένη στην γενικότερη αρχαιολογική έρευνα των προανακτορικών θολωτών τάφων, μέρος από το αρχειακό υλικό του ανασκαφέα, αλλά και δείγματα της σημερινής μελέτης.

Katerina Glaraki

The Minoan tholos tomb at Myrsini, Siteia.

1959- 2017

Tholos tomb at Myrsini, Siteia, was excavated in 1959 by N. Platon, then Director of Ephorate of Antiquities of Crete. It was the first tholos tomb to be discovered in East Crete. By the time the excavation was over, N. Platon published a preliminary report of the excavation in the journal *Cretika Chronika* (1959). In 2013, and after the Assoc. Professor E. Platon had kindly granted his permission, the study of the assemblage began as the case study of my undergone PhD dissertation. The paper will focus on the history of the excavation of the tholos tomb at Myrsini within a frame of the study of the Prepalatial tholos tombs, presenting selectively past and present data.

Ανδρέας Δαλαβέρας

Ιερά και λατρείες στα παράλια της Χαλκιδικής κατά την αρχαιότητα

Η περίπτωση της Παλλήνης

Παρουσιάζονται τα πρώτα αποτελέσματα της έρευνας μου σχετικά με μία ενότητα της διδακτορικής διατριβής που εκπονώ από το 2015 με θέμα: «Λιμάνια και Ιερά στο Βόρειο Αιγαίο, από την Εποχή του Σιδήρου έως τους Κλασικούς χρόνους», υπό την εποπτεία της επικ. καθηγ. κ. Ε. Κεφαλίδου.

Πρόκειται για τη χερσόνησο της Παλλήνης της Χαλκιδικής, τόπο πλούσιο και σε καίρια γεωγραφική θέση, που προσείλκυσε το ενδιαφέρον των Ελλήνων από την περίοδο του Α΄ αποικισμού, όπως φανερώνουν οι αρχαίες πηγές αλλά και οι νεότερες έρευνες. Συγκεκριμένα, η ανασκαφική έρευνα των τελευταίων δεκαετιών απέδειξε πως η εγκατάσταση αποίκων ξεκίνησε τον 12ο αιώνα π.Χ., με σκοπό τον έλεγχο πλουτοπαραγωγικών πηγών και των θαλάσσιων οδών στο Βόρειο Αιγαίο και συνεχίστηκε κατά τον 8ο αιώνα π.Χ., συμβάλλοντας στη διαμόρφωση σταθερών δικτύων ανάμεσα σε αποικίες και μητροπόλεις.

Οι αποικίες, ιδρυμένες σε στρατηγικές, φυσικά οχυρές και σε άμεση επαφή με τη θάλασσα θέσεις, διέθεταν ιερά και λιμάνια για την εξυπηρέτηση των ποικίλων δραστηριοτήτων τους. Λιγιστά είναι τα κατάλοιπα των λιμενικών εγκαταστάσεων που έχουν εντοπιστεί, είτε λόγω ανύψωσης της στάθμης της θάλασσας, είτε λόγω της αξιοποίησης ασφαλών όρμων με φυσικά διαμορφωμένους κόλπους για ελλιμενισμό. Τα ταυτισμένα, από την πρόσφατη αρχαιολογική έρευνα, ιερά στη χερσόνησο της Παλλήνης είναι αρκετά, αφορούν σε λατρείες πανελληνίας εμβέλειας, όπως ο Ποσειδώνας (Ποτίδαια, Ποσειδί), η Άρτεμις (Σάνη Παλλήνης), ο Διόνυσος (Μένδη, Άφυτις) και ο Δίας (Άφυτις), και αναδεικνύουν τους δεσμούς των αποικιών με τις μητροπόλεις. Παλαιότερο όλων είναι το ιερό του Ποσειδώνα στη θέση Ποσειδί, με λατρεία που ξεκινά από το τέλος της μυκηναϊκής περιόδου και συνεχίζει αδιάλειπτα μέχρι την ελληνιστική περίοδο.

Andreas Dalaveras

Sanctuaries and Cults in the Coastline of Chalkidiki during Antiquity
The Case of Pallene

This presentation contains the first results of my research focusing on a section of my research for my PhD thesis with the title "Ports and Sanctuaries in the northern Aegean, from the Iron Age to the Classical period", which began in 2015 under the supervision of Ass. Prof. Dr. E. Kefalidou.

Chalkidiki, and particularly its western peninsula Pallene, was a rich place in a strategic location, which attracted the interest of southern Greeks from the period of the first colonization as shown by both ancient written sources and recent archaeological finds. Excavations of the last decades revealed that the area was colonized already during the 12th century BC, in an effort to control the natural resources and the sea routes of the northern Aegean, and continued during the 8th century BC, contributing to a stable network between colonies and metropoleis.

Colonies, founded in naturally fortified places and in direct contact with the sea, had temples and ports to service their various activities. Though few are the remains of the ports, either because of the rising sea levels or due to the use of safe natural bays for docking, numerous are the temples and cults located in the peninsula of Pallene, among them the sanctuaries of Poseidon (Potidaea, Possidi), Artemis (Sane of Pallene), Dionysus (Mende, Afytis) and Zeus (Afytis). All these cults and sanctuaries reveal the links between the colonies and their metropoleis. Oldest of all seems to be the temple of Poseidon at Poseidi, founded around the end of the Mycenaean period and lasted until the Hellenistic period.

Γιώργος Δουλφής

**Αναζητώντας την εικόνα της ρωμαϊκής και υστερορωμαϊκής Λακωνίας
Κανονικότητα και ιδιαιτερότητες στα ιωνικά κιονόκρανα**

Ένας πολύ μεγάλος αριθμός ρωμαϊκών και υστερορωμαϊκών αρχιτεκτονικών μελών φυλάσσεται στις αποθήκες και τους χώρους της Λακωνίας, άγνωστης προέλευσης ως επί το πλείστον.

Τα ιωνικά κιονόκρανα αποτελούν ένα πολυπληθές σύνολο. Η τυπολογική τους ομαδοποίηση αναδεικνύει τη μεγάλη τους ποικιλία: κανονικά, με κάλυκες, σχηματικά και άλλα, συνθέτουν, μαζί με τις υποκατηγορίες τους, μία πολύ εκφραστική εικόνα για την όψη της Λακωνίας στα χρόνια αυτά. Επιπλέον, η τεχνοτροπική τους εξέταση επιτρέπει την ανίχνευση των επιρροών από τα μεγάλα καλλιτεχνικά κέντρα της εποχής αλλά και την αναγνώριση του τοπικού ιδιώματος, εντός του πλαισίου της κοινής διαλέκτου της αρχιτεκτονικής των αυτοκρατορικών χρόνων. Εξάλλου, η προτίμηση μαρμάρων Ταυγέτου πιστοποιεί την εντονότατη δραστηριότητα των τοπικών εργαστηρίων. Δεν λείπουν, βεβαίως, τα εισηγμένα κιονόκρανα, κυρίως από την Αττική, όπως προκύπτει τόσο από το υλικό όσο και από την τεχνοτροπία τους. Οι τεχνικές παρατηρήσεις, ίχνη εργαλείων, χαράξεις και επισκευές, στα ιωνικά κιονόκρανα επιτρέπουν μια διεισδυτικότερη ματιά στον τρόπο δουλειάς των δημιουργών τους. Τέλος, ο κατά δύναμιν χρονολογικός προσδιορισμός τους φανερώνει τις περιόδους ακμής της καλλιτεχνικής παραγωγής και αυτές της ατονίας της οικοδομικής δραστηριότητας.

Τα ιωνικά κιονόκρανα, όπως και η συντριπτική πλειοψηφία των υπολοίπων σωζομένων αρχιτεκτονικών μελών στη Λακωνία, αν και δύσκολα αποδίδονται σε κτήρια, μπορούν αποτελεσματικά να ενταχθούν στη γενική εικόνα της Σπάρτης, του Γυθείου και των άλλων λακωνικών πόλεων, η τοπογραφία των οποίων εμπλουτίζεται διαρκώς από την αρχαιολογική σκαπάνη και συντίθεται από μεγάλο αριθμό δημοσίων και ιδιωτικών κτηρίων μνημειακού χαρακτήρα. Τελικά, με τρόπο ασφαλή και ανάγλυφο προκύπτει σαφώς ότι η γνωστή θουκυδίδεια ρήση για το *άφανές* των οικοδομημάτων της Σπάρτης –και όχι μόνον – είχε ανατραπεί εντελώς κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους.

Restoring the image of Roman and Late Roman Laconia

Regularity and irregularities in Ionic capitals

A large number of Roman and Late Roman architectural members, mainly of unknown provenance, are stored in storerooms and archaeological sites in Laconia.

The Ionic capitals constitute a relatively large group. Their typological grouping sets off their great variety: regular, with calyces, schematic, or other types, and their subgroups, illustrate well the image of Laconia during the Roman and Late Roman times. Moreover, their morphological examination allows for the identification of influences from the prominent Imperial workshops, but also of the components of the local “visual language”, within the framework of the common architectural features of Imperial times. Furthermore, the obvious preference of Taygetos’ marble assures the intense activity of the local workshops. There are, of course, imported capitals, mainly from Attica, as can be concluded from both the raw material itself and the capitals’ style. Last but not least, technical observations on the Ionic capitals, such as tool markings, engravings and repairs already in ancient times, allow an in depth insight into how their creators worked. Finally, their approximate chronological definition reveals the periods of flourishing or reduction of the building activity.

The Ionic capitals, like the vast majority of the remaining surviving architectural members in Laconia, can hardly be attributed to buildings. However, they can be effectively integrated into the overall picture of Sparta, Gytheion and the other Laconian towns, of which the topography is increasingly enriched by the excavations and is composed of a large number of public and private monumental buildings. As a result, we can safely argue that the rarity of building remains in Sparta – and not only there – noted by Thucydides, was not any more the case in the Imperial times.

**Η μελέτη των κινητών ευρημάτων από τον οικισμό της παλαιοχριστιανικής περιόδου
στην Αλάσαρνα της Κω**

Η ανασκαφή, που διενεργείται στην αρχαία Αλάσαρνα της Κω από μέλη του Τομέα Αρχαιολογίας του Παν/μίου Αθηνών από το 1985, έχει φέρει στο φως τμήμα οικισμού της παλαιοχριστιανικής περιόδου. Έχουν διαπιστωθεί δύο φάσεις του οικισμού, που χρονολογούνται η παλαιότερη από τα τέλη του 4ου αιώνα έως τον μεγάλο σεισμό του 554 και η νεότερη έως την εγκατάλειψη του παράλιου οικισμού στα μέσα του 7ου αιώνα λόγω των αραβικών επιδρομών. Έχουν αποκαλυφθεί οικίες, αυλές, δρόμοι, πλατείες, εργαστηριακές εγκαταστάσεις καθώς και ένα ταφικό συγκρότημα.

Στο πλαίσιο του προγράμματος Θαλής (2011-2015), με επιστημονική υπεύθυνη την καθηγήτρια Γ. Κοκκορού-Αλευρά, μελετήθηκαν τα κινητά ευρήματα της ανασκαφής. Οι βασικές εισηγμένες κατηγορίες βορειοαφρικανικής, μικρασιατικής και "κυπριακής" ερυθροβαφούς κεραμικής μελετήθηκαν από την δρ Χ. Διαμαντή και τις υπογράφουσες. Η ίδια ερευνήτρια διερεύνησε τους εισηγμένους και τοπικούς εμπορικούς αμφορείς αναδεικνύοντας ένα τοπικό εργαστήριο παραγωγής αμφορέων για τη μεταφορά αγαθών υπό κρατικό έλεγχο που άκμασε κατά τη δεύτερη φάση του οικισμού. Ο αν. καθηγητής Πλ. Πετρίδης μελέτησε ορισμένες σπάνιες κατηγορίες ερυθροβαφών αγγείων και η δρ Αλ. Κωνσταντινίδη τα δείγματα κοινής κεραμικής, εισηγμένης και τοπικής. Η κεραμική μελετήθηκε τόσο ως προς την τυπολογία όσο και ως προς τον πηλό, κριτήριο καθοριστικό για την απόδοση σε εργαστήρια παραγωγής. Τα μεταλλικά ευρήματα εξέτασε ο δρ Δ. Μουρελάτος. Ο μικρός αριθμός νομισμάτων μικρής αξίας υποδηλώνει οικονομία που δεν είναι ιδιαίτερα εκχρηματισμένη. Οι ήλοι, τα βαρίδια ψαρέματος και τα λοιπά μεταλλικά αντικείμενα μαρτυρούν την ποικιλομορφία των οικονομικών δραστηριοτήτων των κατοίκων. Πτυχές της οικιακής οικονομίας αποκαλύπτουν και οι αγνύθες που μελετήθηκαν από τη δρ Σμ. Αρβανίτη. Η δρ Μ. Σκορδαρά με τη μελέτη των γυάλινων θραυσμάτων εντόπισε κύπελλα και **λυχνίες**.

Η μελέτη των ευρημάτων του παράκτιου οικισμού της Αλάσαρνας συμβάλλει στην κατανόηση των θαλάσσιων δρόμων του εμπορίου και των διαπολιτισμικών σχέσεων στο Αιγαίο από τον 5ο έως τον 7ο αιώνα.

**The study of the portable finds from the Early Christian settlement
at Halasarna, Kos**

The excavations being conducted since 1985 at ancient Halasarna, Kos by members of the University of Athens' Department of Archaeology have brought to light part of an Early Christian settlement. Two phases have been detected at the settlement, the earlier of which dates from the late 4th century to the major earthquake of 554, and the later down to the abandonment of the coastal settlement in the mid-7th century due to Arab incursions. Houses, courtyards, streets, squares, workshop installations, and a tomb complex have been revealed.

The excavation's portable finds were studied within the framework of the Thales programme (2011-2015, supervised by Professor G. Kokkorou-Alevra). The main imported categories of North African, Asia Minor, and "Cypriot" red slip ware were studied by Dr. Ch. Diamanti and the undersigned. Dr. Diamanti also studied imported and local commercial amphorae, revealing a local workshop for the production of amphorae for the transport of state-controlled goods which flourished in the settlement's second phase. Associate Professor Pl. Petridis studied a number of rare categories of red slip ware, and Dr. Al. Konstantinidi studied examples of common imported and local pottery. Pottery was studied both in regards to typology as well as clay, a key criterion for attribution to production workshops. Dr. D. Mourelatos examined the metal finds. The small number of low-denomination coins suggests an economy that was not especially monetized. Nails, fishing weights (sinkers), and other metal objects attest to the diversity of residents' economic activities. Aspects of the domestic economy were revealed by the loom weights studied by Dr. Sm. Arvaniti, while the study of the glass fragments by Dr. M. Skordara identified cups and lamps.

The study of the finds from the coastal settlement at Alasarna contributes to an understanding of commercial sea routes and intercultural relations in the Aegean between the 5th and 7th centuries A.D.

Το Τετράκογχο οικοδόμημα στην Αθήνα

Από το έτος 2013 η πανεπιστημιακή ομάδα, μεταξύ άλλων εργασιών, κατέγραψε συστηματικά τα λείψανα και διάσπαρτα μέλη του μεγάλου Τετράκογχου οικοδομήματος στην Βιβλιοθήκη του Αδριανού. Η τοπογράφηση των *κατά χώραν* στοιχείων με το όργανο του Τομέα επιτρέπει την ακριβή εφαρμογή των επιμέρους αρχιτεκτονικών συνθέσεων (ημικυκλικών κιονοστοιχιών, παραστάδων, δόμων τοίχων, θυρωμάτων, κ.α.). Οι τελευταίες εκπονούνται με βάση την καταγραφή των διάσπαρτων μελών και θραυσμάτων στον χώρο.

Από τις εργασίες τεκμηρίωσης γίνεται γνωστή με ακρίβεια η γεωμετρία των ιωνικών κίωνων, των θριγκών, άγνωστα ως τώρα στοιχεία των παραστάδων, οι κορωνίδες τοίχου και άλλα στοιχεία που αποκαλύφθηκαν και έχουν παρουσιαστεί συνοπτικά σε μεγάλη κλίμακα από τον Ιωάννη Τραυλό. Ακόμα, εντοπίστηκαν και αναγνωρίστηκαν θραύσματα από τους ημικυκλικούς θριγκούς των κιονοστοιχιών στις μεγάλες κόγχες. Τα μωσαϊκά δάπεδα αποτυπώθηκαν με ακρίβεια από απόφοιτο του Τομέα, ώστε να γίνεται δυνατή η συστηματική σύγκρισή τους με τα πλησιέστερα παράλληλα (παλαιοχριστιανική έπαυλη «της Αμαλίας» στον Εθνικό Κήπο). Η σήμανση των μελών και η καταγραφή συνδυάζεται με αρχειοθέτηση σε σε τρεις διαστάσεις και σε κλίμακα 1:1. Τα οφέλη είναι πολλαπλά, σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Διαπιστώνεται ότι οι μικρότεροι κίονες του ορόφου που παρουσιάζονται στις αποκαταστάσεις του Sisson και του Τραυλού δεν εντοπίζονται στον χώρο. Στην τετράκογχη κατασκευή αποδίδονται για πρώτη φορά μέλη που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε μελλοντική ανάδειξη του χώρου. Διαπιστώνεται, ακόμα, ότι το Τετράκογχο έχει οικοδομηθεί από μέλη ελληνιστικών και ρωμαϊκών μνημείων της Αθήνας. Μεταξύ των τελευταίων αναγνωρίζεται ο ρυθμός κολοσικού Κορινθιακού οικοδομήματος.

The Tetraconch in Athens

The research team has, since 2013, documented thoroughly the remains and scattered blocks of the quadrefoil structure (Tetraconch) in the Library of Hadrian. The survey of the *in situ* features was conducted with the equipment of the department; the results allowed the precise reconstruction of individual architectural compositions (semicircular colonnades, antae, masonries, doorways etc) within the construction. The latter are based on the documentation of scattered blocks and fragments found in the site. The documentation works put forward the accurate geometry of the ionic columns, the curved entablatures, of thus far unknown features of the antae, of wall crown moldings and other courses that have been presented in large scale by Ioannis Travlos. The plans of the mosaic floors have been drawn; systematic comparison with their closest parallels (early Christian Garden / Villa of “Amalia” in the National Garden of Athens) is thus feasible.

Architectural blocks were marked, numbered and mapped on the site; subsequent documentation is combined with filing in scale 1:1 and in a three-dimensional system. The benefits from the research are remarkable, both on theoretical and practical levels. The shorter columns of the upper story that appear in Sisson’s and Travlos’ reconstructed sections cannot be located on the site; new on paper reconstructions are offered. Newly identified members of the Tetraconch can readily be used in future enhancement projects in the archaeological site of the Library. It is concluded that the Tetraconch was constructed of reused parts from Hellenistic and Roman monuments that stood in Athens. The order of a colossal Corinthian structure is identified among the latter.

Λίλιαν Καραλή

**Μαρτυρίες για τη ζωή ενός ανθρώπου με βάση τον σκελετό του
στο Μουσείο Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης**

Τις τελευταίες δεκαετίες η σημασία του φυσικού περιβάλλοντος και η στενή σχέση του με τον άνθρωπο και τις ανθρώπινες επιλογές έχει γίνει το επίκεντρο ευρείας διεπιστημονικής έρευνας και μελέτης.

Στις Διδακτικές Συλλογές του Μουσείου παρουσιάζονται οι βασικές ομάδες παλαιοπεριβαλλοντικών καταλοίπων, που βρίσκονται στις ανασκαφές, (απολιθώματα, φυτά, μαλάκια, οστά ζώων, ανθρώπων κ.ά.). Κεντρική θέση κατέχει ο ανθρώπινος σκελετός καθώς η αρχαιολογία είναι κατ' εξοχήν ανθρωπιστική επιστήμη, εφόσον ο άνθρωπος και η ζωή του είναι το επίκεντρό της.

Με βάση την μορφολογική εξέταση των οστών του κρανιακού και του μετακρανιακού σκελετού, που εκτίθεται στο Μουσείο,, μπορούν να εξαχθούν οι ακόλουθες πληροφορίες: ήταν ένας άνδρας ώριμης ηλικίας, όπως προκύπτει από το κρανίο και τον ισχυρό σκελετό. Από το μέγεθος και το βάρος των οστών του φαίνεται, ότι μάλλον είχε δυνατούς μύες,, μέτριο ύψος και ήταν ρωμαλέος.

Για το άτομο αυτό δεν διαθέτουμε καμία άλλη πληροφορία, πλην του ότι χρησίμευε για την πρακτική άσκηση και μελέτη φοιτητών της Ιατρικής Σχολής. Ο σκελετός που εκτίθεται στο Μουσείο Διδακτικών Συλλογών του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης έδωσε και δίνει το έναυσμα σε αρκετούς φοιτητές να ακολουθήσουν την μετεκπαίδευσή τους στην ανθρωπολογία.

Χάρη στην ανθρωπολογική προσέγγιση και μελέτη, ένας άγνωστος άνθρωπος που έζησε και έφυγε προφανώς από την ζωή μόνος, πιστεύοντας ότι τίποτε δεν θα μείνει πάνω στην γη που να τον θυμίζει, παραμένει και αποτελεί επίκεντρο ενδιαφέροντος, γιατί όπως έλεγε και ο μεγάλος Anatole France, *ακόμη και ο τελευταίος χωρικός που δεν έχει πάει πολύ μακρύτερα από την καλύβα του δεν χάνεται ποτέ, γιατί κάτι αφήνει πίσω του κληρονομιά στον κόσμο.*

Lilian Karali

**Evidence for the life of a human being on the basis of a skeleton
in the Museum of Archaeology and the History of Art**

The last decades the importance of the natural environment, its close relation with the human being and its choices has become the epicenter of a wide interdisciplinary study and research. Environmental Archaeology bridges the gap between Natural Sciences and Archaeology. The main groups of archaeoenvironmental remains that may be found in excavations are presented in the Didactic Collections of our Museum. Archaeology being an anthropological science considers the human being and its life of big importance for the archaeological investigation.

Based on the morphological analysis of the cranial and post cranial skeleton of the Archaeoenvironmental Collection, one can obtain the following information about the appearance of this individual when alive: he was a man of mature age, as it results from the skull and the powerful skeleton. From the size and the weight of his bones he was rather robust, of medium height and suffered from spondyloarthritis.

This skeleton has been very useful for the practical exercise and study of the students of the Faculty of Medicine of our University and it actually intrigues and stimulates some of our students to follow their further training in anthropology.

Thanks to the anthropologic approach and study, an unknown person that lived and left obviously from the life alone, believing that nothing will remain on the ground that would remind him, remains and constitutes the epicentre of interest, because as said also by the French academician Anatole France, *even the last peasant, who has not gone much further than his hut, he always leaves something behind him as heritage to the world.*

**Οι εργασίες στον χώρο του λεγόμενου «Ρωμαϊκού Βαλανείου» στη Ραφήνα
το 2015 και 2016**

Κατά τις ανασκαφικές περιόδους του 2015 και 2016 η έρευνα επικεντρώθηκε Βόρεια και Ανατολικά της παλαιάς ανασκαφής του βαλανείου το 1976, με τη συμμετοχή μεγάλου αριθμού φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στον βόρειο τομέα ολοκληρώθηκε η διερεύνηση χώρου με μεγάλη συγκέντρωση από πορφύρες και ανασκάφηκαν δωμάτια και χώροι σύγχρονοι των διαφορετικών οικοδομικών φάσεων του βαλανείου, με πλούσια κεραμική. Άρχισε επίσης η διερεύνηση της αυλίδας του αιγιματικού, επιμήκους κτηρίου, ΒΑ της παλαιάς ανασκαφής, με στόχο να διακριβωθεί η χρονολόγηση, ο χαρακτήρας και η χρήση του. Ανατολικά, πέριξ του χώρου όπου έχει αποκαλυφθεί η ενεπίγραφη λεκάνη ελαιοτριβείου, διερευνήθηκαν τα δάπεδα και το στρώμα καταστροφής.

Στο πλαίσιο της προστασίας και συντήρησης του αρχαιολογικού χώρου την τελευταία διετία αναλήφθηκαν πολλές δράσεις με τη συνδρομή του προσωπικού της ΕΦΑΑΝΑΤ και χάρη στις ευγενικές χορηγίες των ιδρυμάτων Ψύχα και Instar-Carplan. Διεξήχθη μελέτη για τον χαρακτηρισμό των ιστορικών κονιαμάτων του βαλανείου και κατατέθηκαν προτάσεις για τις επεμβάσεις αποκατάστασης από το Τμήμα της Επιστήμης των Υλικών της Σχολής των Χημικών Μηχανικών του ΕΜΠ. Με βάση αυτή τη μελέτη, εφαρμόστηκαν σωστικές επεμβάσεις στα επιχρίσματα του μνημείου. Επίσης, πραγματοποιήθηκαν στερεώσεις και αρμολογήματα σε τοιχοποιίες που κινδύνευαν με κατάρρευση, συγκολλήσεις πήλινων επιδαπέδιων πλακών, συγκόλληση του λίθινου ελαιοτριβείου και απομάκρυνση ζιζανίων και μεγάλων φυτών με κοπή και τοπική έγχυση ζιζανιοκτόνων. Τέλος, ολοκληρώθηκε ο έλεγχος στο χώρο του ψηφιδωτού δαπέδου, η απόσπασή του με κατάλληλα μέσα και η περισυλλογή διάσπαρτων ψηφίδων.

**Works in the archaeological site of the so-called “Roman Balneum” at Rafina
in 2015 and 2016**

In 2015 and 2016 research was focused north and east of the balneum old excavation of 1976 with the participation of large number of students of the University of Athens. In the north sector, we completed the investigation of a space where a large quantity of sea shells (mostly murex) appeared. More spaces and rooms were excavated, contemporary to the different architectural phases of the balneum, yielding large quantities of pottery. The apse of the enigmatic, elongated building, northeast of the old excavation, has been also partly excavated in order to determine its date, character and use. To the east, we excavated the destruction layers and pavement around the inscribed *mortarium* revealed in the previous periods.

With an eye to the site’s protection and restoration, the past two years a number of actions were undertaken with the assistance of the staff of the Ephorate of antiquities of Eastern Attica and thanks to the sponsorship of Psychia and Instap-Caplan institutions. A research on the characterization of the ancient mortars from the balneum was carried out and proposals of compatible mortars, which will be used in future conservation and restoration interventions, were submitted by the department of Materials Science of the School of Chemical Engineering of NTUA. Based on this study first rescue interventions were applied on the coatings of the monument. Also fixation and grouting in masonries in danger of collapse was carried out, as well as, welding of clay floor-slabs and bonding of the fragments from the stone *mortarium*. Weeds and large plants were removed by cutting and injecting with herbicide. Finally the investigation through the space of mosaic floor, its detachment, with the appropriate means, and the collecting of scattered tesserae, was completed.

Αρχαιολογικό Πρόγραμμα Αβδήρων και Ξάνθης – ΑΠΑΞ
Τα δύο πρώτα χρόνια της εντατικής επιφανειακής έρευνας (2015-2016)

Παρουσιάζονται τα πρώτα αποτελέσματα της εντατικής επιφανειακής έρευνας που διενεργείται σε μεγάλο τμήμα της πόλης των αρχαίων Αβδήρων (Βόρειος Περίβολος), σε τμήμα της ‘χώρας’ τους (περιοχή νεκροταφείων και αγροικιών) και σε δύο ακόμη περιοχές της ενδοχώρας της ΠΕ Ξάνθης. Πρόκειται για ένα πενταετές (2015-2019) διεθνές και διεπιστημονικό ερευνητικό πρόγραμμα, υπό τη διεύθυνση της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ξάνθης και της Προϊσταμένης δρ Κ. Καλλιντζή, σε συνεργασία με τον Τομέα μας και με άλλους ειδικούς επιστήμονες και ερευνητικούς φορείς της Ελλάδας και του εξωτερικού.

Τα Αβδηρα ήταν μια μεγάλη και ακμάζουσα πόλη, μια ‘διπλή’ αποικία (πρώτα των Κλαζομενίων και, κατόπιν, των Τηίων – μέσα 7ου και μέσα 6ου αι. π.Χ.), με μεγάλο αρχαιολογικό και ιστορικό ενδιαφέρον. Η επιφανειακή έρευνα στοχεύει στην καλύτερη κατανόηση διαφόρων ιστορικών ζητημάτων, στην αποσαφήνιση τοπογραφικών προβλημάτων και στη διάσωση, προστασία και τεκμηρίωση των αρχαίων που είναι ορατά σε έκταση πολλών τετραγωνικών χιλιομέτρων. Ο συνδυασμός των τριών περιοχών έρευνας παρέχει ένα μοναδικό ερευνητικό πλαίσιο αντιπαραβολής μίας παράκτιας, μίας μεσόγειας και μίας ορεινής περιοχής. Τα ευρήματα κάθε μίας μπορεί να μας διαφωτίσουν για τις σχέσεις δύο διαφορετικών εθνικών ομάδων, των Ελλήνων αποίκων και των ντόπιων Θρακών, που συμβίωναν ή συνυπήρχαν σε κοντινή απόσταση. Οι επαφές, οι αλληλεπιδράσεις αλλά και οι συγκρούσεις μεταξύ τους πιθανόν να αποτυπώνονται σε διάφορες εκφάνσεις του υλικού πολιτισμού, όπως λ.χ. στο οικιστικό δίκτυο, στους τρόπους χρήσης της γης καθώς και στον χαρακτήρα των προϊόντων που παράχθηκαν, εισήχθησαν και καταναλώθηκαν σε κάθε τόπο.

Στις ομάδες της έρευνας συμμετείχαν δέκα (2015) και δεκαπέντε (2016) προπτυχιακοί/ές και μεταπτυχιακοί/ές φοιτητές/τριες του Τομέα μας, που ασχολήθηκαν τόσο με την έρευνα στο πεδίο όσο και με την πρώτη επεξεργασία του υλικού στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων.

Eurydice Kefalidou

**The Archaeological Project of Abdera and Xanthi' (APAX)
The First Two Years of Intensive Survey (2015-2016)**

This presentation is a preliminary report of the systematic survey conducted within the urban centre of the city of ancient Abdera (area of the 'Northern Enclosure'), as well as in its countryside (cemetery and farmsteads) and in two more inland and upland locations in the Prefecture of Xanthi. APAX is a 5-year (2015-2019) international and multi-disciplinary project under the direction the local Archaeological Unit of Xanthi and the Director Dr K. Kallintzi in collaboration with our Department and with specialist scientists and Institutions in Greece and abroad.

Abdera was a large and flourishing *polis*, a rare case of a Greek colony that was colonized in two waves, the first in the middle of the mid-7th c. B.C. by Clazomenians and later, in the mid-6th century BC, by Teians, both groups coming from the coast of Asia Minor. The systematic survey aims to shed some more light to various historical and topographical issues as well as to record and protect antiquities that lie in an area of many square kilometers. The research compares three different geographical locations, a coastal, an inland and a mountain one. The finds from each of these areas may give important information about the relationships between two different ethnic groups the Greek colonists and the indigenous Thracian tribes, who lived together in the same or in neighboring sites. Their relationships, interactions as well as their conflicts may reveal the different dimensions of the material culture, such as the settlement pattern, the habitation types, the exploitation of the land, and the character of the locally produced and consumed goods.

The fieldwork teams consisted of ten (2015) and fifteen (2016) undergraduate and postgraduate students of our Department, who worked at the field and at the post-fieldwork stage in the Archaeological Museum of Abdera.

Γεωργία Κοκκορού-Αλευρά

**Ανασκαφή στο Ιερό του Απόλλωνα Πυθαίου/Πυθαέως της αρχαίας Αλάσαρνας
(σύγχρονη Καρδάμαινα) της Κω**

Με χρηματοδότηση του Υπουργείου Ναυτιλίας, Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής και την συμμετοχή μεγάλου αριθμού ερευνητών και φοιτητών συνεχίζεται από το 1985 η συστηματική ανασκαφική έρευνα στην αρχαία Αλάσαρνα (σύγχρονη Καρδάμαινα) της Κω που διευθύνεται από ομάδα καθηγητριών/ών του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου της Αθήνας. Η ανασκαφή αυτή έχει αποκαλύψει το μεγαλύτερο μέρος του ιερού του Απόλλωνα Πυθαίου/Πυθαέως της αρχαίας Αλάσαρνας, που ήταν ένα από τα παλαιότερα και πιο σεβαστά ιερά της Κω, γνωστό μέχρι το 1982 μόνο από επιγραφικές μαρτυρίες. Έως τώρα έχουν ανασκαφεί στο χώρο έξι μνημειακά κτίρια των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, καθώς και πολλές μνημειακές βάσεις αναθημάτων. Το σημαντικότερο και καλύτερα σωζόμενο από αυτά είναι το **κτίριο Γ**, ένας δίστυλος απλός εν παραστάσι ναός των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων. Μάλλον δημόσιο κτίριο πρέπει να ήταν το υστεροελληνιστικό **οικοδόμημα Α**, με το οποίο συνανήκει μία αραιόστυλη στοά προς βορράν. Ελλιπέστερα σώζεται το **κτίριο Β**, ανατολικά του οικοδομήματος Α, μάλλον κάποιο ανεξάρτητο οικοδόμημα των ίδιων χρόνων με το κτίριο Α. Από το **κτίριο Ε**, το οποίο βρίσκεται ανατολικά του κτιρίου Γ, έχει έρθει στο φως ένας μνημειακός τοίχος πλ. 82 εκ. και 17, 29 μ. μήκους μέχρι στιγμής, μαζί με έναν τετράγωνο καλυμμένο με μεγάλες λιθοπλίνθους χώρο (3,75X 3,70 μ.) που δίνουν την εντύπωση περιβόλου και προπύλου αντίστοιχα. Το **κτίριο Ζ**, μία μνημειακή στοά των ύστερων ελληνιστικών χρόνων, έχει αποκαλυφθεί μέχρι στιγμής σε μήκος 31,50 μ. και έχει ανοικοδομηθεί στους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους. Το πιο σημαντικό όμως εύρημα των τελευταίων χρόνων αποτελεί η αποκάλυψη του **κτιρίου Δ**, ενός ακόμη απλού εν παραστάσι ναού με προσανατολισμό από βορρά προς νότον αντί από ανατολάς προς δυσμάς, της μέσης εποχής της ρωμαϊοκρατίας κατά πάσα πιθανότητα. Τέλος πολυάριθμες επιγραφές, θραύσματα μαρμάρινων γλυπτών, πήλινα ειδώλια και άλλα έργα μικροτεχνίας και κεραμική πιστοποιούν τη σπουδαιότητα του ιερού του Απόλλωνα.

Στα τέλη του 2015 ολοκληρώθηκε εξάλλου η συστηματική συνολική μελέτη των ευρημάτων της ανασκαφής με συγχρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση και εθνικούς πόρους στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Θαλής». Οι προβλεπόμενοι τόμοι δημοσίευσης βρίσκονται στο στάδιο της τελικής επεξεργασίας και εκτύπωσης.

**Systematic Excavation at the Sanctuary of Apollo Pythaios/Pythaeus
of ancient Halasarna (modern Kardamaina), on Kos**

Financed by the Ministry of Mercantile Marine, the Aegean and Island Policy and with the participation of a large number of researchers and students, the systematic excavation at ancient Halasarna (modern Kardamaina), Kos continues since 1985 under the direction of a group of professors of the Department of Archaeology and the History of Art of the University of Athens. This excavation has gradually brought to light the sanctuary of Apollo Pythaios/Pythaeus of ancient Halasarna, one of the oldest and most revered sanctuaries of Kos. Up to now six monumental buildings of the Hellenistic and Roman periods have been discovered on the site, as well as an extended part of the early Byzantine settlement built on the remains of the sanctuary. The most significant and best surviving of these edifices is **building C**, a distyle temple in antis most likely of the early Hellenistic period. The late Hellenistic **building A** was probably a public edifice, to which a **colonnade** to the north belongs. Surviving in worse condition is **building B**, east of building A, probably some independent structure of the same time period as building A. From **building E** a monumental wall 17,29 m long has been brought to light up to now, together with a square space (3,75X 3,70 m.) covered with large ashlar blocks, perhaps a peribolos wall and the substructure of a propylon respectively. **Building Z** is a monumental stoa of the late Hellenistic period, rebuilt during the early Byzantine period, which so far has been dug to a length of 31, 90 m. The most significant find of the recent excavations is **building D**, one more distyle temple in antis, with a north to south orientation instead of east to west, to be dated to the middle Roman period. Numerous inscriptions, fragments of marble sculpture, terracotta figurines and other small finds and pottery attest the importance of the sanctuary of Apollo.

At the end of 2015 the systematic study of the sanctuary finds co-financed by the European Union (European Social Fund – ESF) and Greek national funds, Research Funding Program THALES, has been completed. The publication of the results of this study in the volume series HALASARNA is forthcoming.

Πού βρισκόταν η Χώρα της Danuna;

Η Χώρα της Danuna αναφέρεται μόνον σε δύο κείμενα: στην επιστολή EA 151 του αρχείου της Αμάρνα, την οποία έστειλε ο βασιλιάς Abimilki της Τύρου προς τον βασιλιά της Αιγύπτου, καθώς και στην επιστολή KBo 28.25 του Ραμσή II προς τον Χετταίο βασιλιά Hattušili III. Σε καμία από αυτές τις δύο επιστολές δεν γίνεται αναφορά στη γεωγραφική θέση αυτού του βασιλείου. Οι περισσότεροι μελετητές εικάζουν ότι βρισκόταν κάπου στην Συροπαλαιστίνη, ενώ άλλοι την συνδέουν είτε με την φυλή Δαν του Ισραήλ, είτε με τα Άδανα της Κιλικίας, είτε με τους Δαναούς του Ομήρου.

Where was the Land of Danuna located?

The Land of Danuna is mentioned only twice in the surviving texts: in the letter EA 151 of the Amarna Archive, which was sent by king Abimilki of Tyre to the king of Egypt, as well as in the letter KBo 28.25, which was sent by Ramesses II to the Hittite king Hattušili III. None of these texts gives a reference to the geographic location of that kingdom. The majority of the scholars assume that it was located somewhere in the Levant, while others connect it with the tribe of Dan of Israel, with Adana in Cilicia or with the Homeric Danaans.

Νότα Κούρου

Τήνος - Ξώμπουργο

Οι ταφικές πυρές της Κλασικής περιόδου και η παράδοσή τους

Κατά τα έτη 2015-2016 η ανασκαφή του Πανεπιστημίου Αθηνών στο Ξώμπουργο της Τήνου συνεχίσθηκε στον χώρο του Κλασικού νεκροταφείου, το οποίο ευρίσκεται στην ανατολική κλιτύ του λόφου. Το νεκροταφείο είναι παρόδιο και αναπτύσσεται εκατέρωθεν της οδού που οδηγούσε στον οικισμό υψηλότερα στον λόφο. Στο ανασκαφέν τμήμα έχει αποκαλυφθεί μία συστάδα τάφων από την μία πλευρά της οδού και μία σειρά κτιστών κατασκευών από την άλλη μεριά του δρόμου.

Αρκετές από τις κτιστές κατασκευές ανήκουν στον τύπο που είναι κυρίως γνωστός από την Αττική και αποκαλείται «περίβολος». Αλλά ανάμεσά τους υπάρχει και ένας αριθμός κατασκευών που χρησίμευαν για ταφικές τελετές που δεν σχετίζονται άμεσα με τον τάφο, αλλά λειτουργούσαν για την τήρηση των νεκρών αργότερα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα διαδοχικά πλακόστρωτα που λειτουργούσαν, ως φαίνεται, ακριβώς όπως οι «αύλακες προσφορών» στην Αττική. Σε όλες τις κατασκευές υπάρχουν άφθονα ίχνη πυράς και πολλές, κυρίως κεραμικές προσφορές που δίνουν σημαντικά νέα στοιχεία για ταφικά έθιμα που απαντούν για πρώτη φορά. Μεταξύ άλλων υπάρχουν νέα στοιχεία για θυσία ζώου σε ταφική τελετή σε πλατφόρμα, καθώς και μια σειρά λάκκων με πυρές του 5^{ου} αι. εντός περιβόλου που φαίνονται να επαναλαμβάνουν αυτούσια έθιμα των Γεωμετρικών Χρόνων.

Στην παρούσα ανακοίνωση εξετάζονται οι πυρές όλων των τύπων που είναι γνωστές από το Ξώμπουργο και επιχειρείται η ταξινόμηση τους και η ανίχνευση των διαφορετικών παραδόσεων που τις διαμόρφωσαν.

Tenos-Xobourgo

The sacrificial pyre pits of the Classical period and their tradition

During the years 2015-2016 the Athens University excavations at Xobourgo on Tenos continued at the area of the Classical cemetery on the eastern side of the cliff. The cemetery develops on either side of a roadway directed to the settlement higher up on the hill. In the excavated area there is a group of 5th century BC graves on one side of the road and a series of funerary monuments on the other side of it.

Some of these structures, which are directly related to a grave, belong to a monument type known mainly from the cemeteries of Attica as «peribolos». But there is also a number of other more modest structures that are not directly related to a tomb below them, but they were used for rituals honoring the dead long after the burial. They have the form of a stone platform, or more usually of successive platforms succeeding each other on the hillslope for longer use analogous to that of the “offering trenches” in Attica. Abundant traces of fire and offerings on them provide significant evidence for mortuary rituals on Tenos unidentified in the Cyclades so far.

The new data include evidence for animal sacrifice on a mortuary platform, as well as a huge enclosure wall inside which a number of 5th century BC pyre pits almost identical in form and content with those of the Geometric period. This presentation discusses all types of sacrificial “pyres” at Xobourgo in an attempt to trace the different traditions that shaped them.

Το ιστορικό μιας μικρής αρχαιολογικής συλλογής: από τη Λευκωσία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Το 2016 το Μουσείο Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης απέκτησε μια μικρή συλλογή κυπριακής κεραμικής. Πρόκειται για δεκαπέντε αρχαία κυπριακά αγγεία, τα οποία δώρισε ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης ολοκληρώνοντας την πανεπιστημιακή του θητεία ως καθηγητής του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ επισφραγίζοντας έτσι ουσιαστικά την μακρόχρονη σχέση του ίδιου και της οικογένειάς του (πολλά μέλη της υπήρξαν απόφοιτοι του ΕΚΠΑ) με το αρχαιότερο εκπαιδευτικό ίδρυμα της χώρας.

Η συγκρότηση της συλλογής ξεκίνησε κατά την δεκαετία του '60 αρχικά από δωρεές προσώπων της οικογένειας στον έφηβο τότε συλλέκτη, αλλά συμπληρώθηκε αργότερα από τον ίδιο με αγορές από τα διαθέσιμα αγγεία του Κυπριακού Μουσείου. Τα αγγεία παρέμεναν στο σπίτι της οικογένειας στην Λευκωσία μέχρι το 2016, οπότε ακολουθώντας την νόμιμη διαδικασία δωρίθηκαν αρχικά στο Κυπριακό Μουσείο, το οποίο στην συνέχεια τα δώρισε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών «επί μονίμου δανείω» σύμφωνα με την τρέχουσα κυπριακή νομοθεσία.

Τα δεκαπέντε αγγεία της συλλογής αντιπροσωπεύουν επαρκώς αρκετές από τις σημαντικότερες φάσεις της κυπριακής κεραμικής. Η ιδιαίτερη σημασία τους έγκειται στο γεγονός ότι συμπληρώνουν την Συλλογή κυπριακών αγγείων της Διαχρονικής και Διαμεσογειακής Συλλογής Κεραμικής του Μουσείου με δείγματα ακόμη και σπάνιων κεραμικών τύπων.

**The Chronicle of a Small Collection of Cypriot Vases: from Nicosia to the Museum of
Archaeology and History of Art of the University of Athens**

In 2016 the Museum of Archaeology and History of Art of the University of Athens acquired a small collection of Cypriot vases. It consists of fifteen ceramic vessels, which were donated to the Museum by Professor Paschalis Kitromilides to mark his retirement from the chair of Political Science at the Department of Politics and Law of the University of Athens. It was an act of thereby sealing a long-standing relationship of himself and of his family (many of its members were graduates of Athens University) with the oldest educational institution in Greece.

The collection was started in Nicosia by birthday presents to the then teenager collector-in-the making by family members, but it was enriched later with other purchases from the Cyprus Museum. The vases remained in the family home at Nicosia until 2016, when following the legal bureaucratic process were first donated to the Cyprus Museum, which consequently offered them to the Athens University Museum “on permanent loan” according to the current legislation.

The collection counts vases from most phases of Cypriot pottery, including some rare examples, and thus completes in an appropriate way the existing Cypriot Collection in the Museum.

**Οι τοιχογραφίες της αψίδας του Αγίου Παντελεήμονα
στα Λακκομέρσινα Απειράνθου της Νάξου: χρονολόγηση και ένταξη στο καλλιτεχνικό και
ιστορικό περιβάλλον της εποχής τους**

Νοτιανατολικά της Απειράνθου, σε θέση γνωστή με το όνομα Λακκομέρσινα, βρίσκεται ναός αφιερωμένος στον άγιο Παντελεήμονα. Πρόκειται για δύο μονόχωρα καμαροσκέπαστα κτίσματα σε επαφή, από τα οποία το νότιο είναι το μεγαλύτερο.

Τοιχογραφίες διαφορετικών φάσεων διατηρούνται στα δύο κτίσματα. Ειδικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι τοιχογραφίες που διατηρούνται σε τρία στρώματα στο τεταρτοσφαιρίο της αψίδας του νότιου ναού, οι οποίες σε μεταγενέστερη εποχή καλύφθηκαν εν μέρει με επίπεδο τοίχο. Στο πρώτο ανήκει τμήμα κοσμήματος, που έχει σχεδιαστεί με καστανέρυθρο χρώμα πάνω σε λεπτό λευκό επίχρισμα. Στο δεύτερο στρώμα διακρίνονται τρεις μορφές. Στο κέντρο του τεταρτοσφαιρίου είναι πιθανή απεικόνιση του Χριστού. Αριστερά του Χριστού το αγωνύμιο + *ΘΑΓΙ[OC] ΙCΙΔΩΡOC* ταυτίζει τη μορφή που διατηρείται τμηματικά με τον ομώνυμο άγιο. Δεξιά του Χριστού, η μορφή ταυτίζεται από τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, το χειρουργικό εργαλείο και το ιατρικό κιβωτίδιο που κρατά με τον ιαματικό και επώνυμο άγιο του ναού Παντελεήμονα,. Το στρώμα αυτό έχει εν μέρει καλυφθεί από κόσμημα που πιθανόν ανήκει στην τελευταία φάση τοιχογράφησης, η οποία διατηρείται στο μεγαλύτερο μέρος του ναού.

Η ανάλυση της εικονογράφησης της αψίδας και ειδικότερα των τεχνοτροπικών χαρακτηριστικών της καλύτερα διατηρημένης μορφής του αγίου Παντελεήμονα επιτρέπουν μια νέα χρονολόγηση των τοιχογραφιών αυτών περί το 500. Η νέα χρονολόγηση που προτείνεται διασαφηνίζει σημαντικές πτυχές της οικοδομικής ιστορίας του μνημείου, της τοπογραφίας της ναξιακής υπαίθρου, των τοπικών λατρευτικών αντιλήψεων και των αναπαραστάσεών τους την εποχή αυτή. Επιπρόσθετα, οι τοιχογραφίες αυτές προστίθενται στα λίγα γνωστά και ιδιαίτερα σημαντικά δείγματα τοιχογραφιών της πρώιμης αυτής εποχής από τη Νάξο, συμπληρώνουν την εικόνα της πολιτισμικής σταθερότητας που παρατηρείται την εποχή αυτή στο νησί και υπογραμμίζουν τη σχεδόν διαχρονική λειτουργία του ως ευνοϊκού πεδίου υποδοχής και διακίνησης σύγχρονων εικαστικών ιδιωμάτων και ιδεών.

**The wall paintings in the apse of the Church of St. Panteleimon at Lakkomersina of
Apeiranthos, Naxos: their dating and context**

Southeast of the village of Apeiranthos, at a site known as Lakkomersina, exists a church dedicated to St. Panteleimon. This church is a complex of two tangent single-aisle nave buildings, the south of which is the largest in size.

Wall paintings of different phases survive in the church. The three layers of frescoes that have been preserved in the conch of the apse of the south nave are of particular interest. These paintings were partially covered at a later date by a vertical wall. To the first layer belongs a decorative pattern painted in brownish-red on a thin white plaster. From the second layer three figures are recognizable. A figure of Christ in all likelihood is depicted in the centre of the conch. At the left of Christ another poorly preserved figure should be identified with Saint Isidore according to the inscription + *O AΓΓ[OC] ΙCΙΔΩΡOC*. Finally, at his right the saint holding surgical instruments and an apothecary box can be identified with the physician and patron saint of the church saint Panteleimon, an identification which is also corroborated by his facial features. A decorative band which probably belongs to the third and last phase of fresco decoration —visible today in large parts of the church— has partially covered the second layer.

The iconographic analysis of the imagery of the apse as well as that of the stylistic features of the better preserved figure, that of St. Panteleimon, lead to a new dating of the frescoes of the second layer to c. 500. This newly proposed dating sheds more light on the history of the building and its construction phases, the topography of the rural landscape of the Naxian countryside, the local devotional beliefs, and their visual representations. Moreover, these wall paintings should be counted among the few preserved and particularly important Naxian examples of early fresco decoration, which complement the designated image of cultural stability that characterizes this period. Finally, they underline the island's almost diachronic status as a place open to the reception and dissemination of the current artistic idioms and ideas.

Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου

**Βυζαντινά και βενετικά μνημεία του νομού Λασιθίου: Ο ναός του
Αγίου Γεωργίου στις Μάλλες (Λούτρα) Ιεράπετρας και οι τοιχογραφίες του**

Από την έρευνα που διεξάγεται τα τελευταία χρόνια στην ανατολική Κρήτη υπό την αιγίδα του Τομέα μας, σε συνεργασία με την Αρχαιολογική Υπηρεσία (αρχαιολόγος Γεωργία Μοσχόβη, αρχιτέκτων Δάφνη Χρονάκη) και με συμμετοχή φοιτητών μας, θα παρουσιάσω συνοπτικά τις τοιχογραφίες του ναού του Αγίου Γεωργίου στις Μάλλες Ιεράπετρας, εκθέτοντας ορισμένους προβληματισμούς. Ο ναός βρίσκεται στον εγκαταλελειμμένο οικισμό Λούτρα, στην περιοχή της αρχαίας πόλης Μάλλα και ανεγέρθηκε στα ερείπια παλαιότερου κτίσματος. Είναι μονόχωρος καμαροσκέπαστος (περ. 11,50X5,00 m.), με μεγάλη αγίδα ιερού.

Το μνημείο διετέλεσε κατάγραφο, σήμερα όμως πολλές τοιχογραφίες του παρουσιάζουν μεγάλες φθορές και άλλες κινδυνεύουν. Σώζονται ίχνη άγνωστης μέχρι τούδε αφιερωτικής επιγραφής, η οποία ανέφερε και τον (κύριο) ζωγράφο. Στο ιερό βήμα δεσπόζει η Δέηση με τον υπερμεγέθη Χριστό και συλλειτουργούντες ιεράρχες εκατέρωθεν του Μελισμού, με την Ανάληψη και την Πεντηκοστή στην καμάρα. Εικονίζονται ακόμη η Φιλοξενία του Αβραάμ, ο Ευαγγελισμός, άγιοι, ιεράρχες, διάκονοι. Στον κυρίως ναό εκτυλίσσονται χριστολογικές σκηνές, με εκτεταμένο κύκλο των Παθών, θεομητορικές παραστάσεις, μορφές αγίων, ανάμεσα στους οποίους οι τέσσερις ευαγγελιστές, οι Άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη και οι Άγιοι Δέκα. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν ακόμη η ευμεγέθης απεικόνιση του επώνυμου αγίου με επεισόδια του βίου του, η μεγάλη παράσταση της Ρίζας του Ιεσσαί, η Δευτέρα Παρουσία, άλλες ιερές σκηνές και οι απεικονίσεις κοσμικών προσώπων.

Το σύνολο συνιστά πρόκληση για τον ερευνητή με το εικονογραφικό και τεχνοτροπικό ενδιαφέρον των παραστάσεων και την ξεχωριστή ποιότητα της ζωγραφικής. Θα διατυπωθούν παρατηρήσεις για τον χαρακτήρα και την εκτέλεση του διακόσμου, τη χρονολόγηση των τοιχογραφιών, που φιλοτεχνήθηκαν από διαφορετικούς ζωγράφους, και την ιδιότητα του κτήτορα. Τέλος επισημαίνεται η ανάγκη συντήρησης του ναού (η Αρχαιολογική Υπηρεσία επισκεύασε τη στέγη προσφάτως), αλλά και ανασκαφής που ασφαλώς θα φωτίσει πλευρές της ιστορίας και της χρήσης του.

Byzantine and Venetian Monuments in the Lassithi Province

The Church of St. George at Malles (Loutra), Ierapetra, and its Wall-paintings

From the research conducted in eastern Crete over the last three years, under the auspices of our Department, in collaboration with the Archaeological Service (archaeologist Georgia Moschovi, architect Daphne Chronaki) and with the participation of students, I will briefly present and comment on the wall-paintings of the church of St. George at Malles, Ierapetra.

The church is located in the abandoned settlement of Loutra, near the ancient city of Malla, and stands on the ruins of an earlier structure. It is a barrel-vaulted single-nave church (ca. 11.50X5.00 m), with a large apse. It was once covered with frescoes, but today many of them are damaged. Traces of a hitherto unrecorded dedicatory inscription are preserved, which also referred to the (master) painter. In the sanctuary dominate a Deesis, with an oversized Christ, and officiating bishops flanking the *Melismos*; the barrel-vault shows the Ascension and the Pentecost. In the *naos* Christological scenes unfold, with an extended cycle of Lord's Passion, episodes from the Virgin's life, and saints, including the four evangelists, Sts. Constantine and Helen, and the Ten Saints martyred in Crete. Of significant interest is the sizeable figure of the eponymous saint with *vita* scenes, a large composition of the Tree of Jesse, the Last Judgment, more sacred scenes as well as depictions of lay persons.

The monument is marked by considerable iconographic and stylistic interest and the exceptional quality of its art. Observations will be made about the nature and execution of the decoration, which is due to more than one painter, the question of dating the wall-paintings and the patron's identity. Finally, the need for restoration of the church is emphasised (the Archaeological Service repaired the roof recently), as well as that of excavations, which will certainly illuminate many aspects of its history and uses.

Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου

**Το νέο αρχαιολογικό και εκπαιδευτικό υλικό στο Μουσείο Αρχαιολογίας και Ιστορίας της
Τέχνης: δράσεις με συμμετοχή φοιτητικών ομάδων στο Μουσείο**

Η ανακοίνωση αναφέρεται στον εμπλουτισμό του Μουσείου με αρχαιολογικά αντικείμενα και με νέο πληροφοριακό υλικό, αλλά και σε δράσεις στους χώρους του στα πλαίσια μαθημάτων Αρχαιολογίας. Κατά τα έτη 2015 και 2016 εισήχθησαν δύο συλλογές, μία από την Αθήνα και μία από την Κύπρο. Την πρώτη, με συνολικά 23 αντικείμενα, κληροδότησε η γνωστή δημοσιογράφος Παρασκευή Κατημερτζή. Η δεύτερη παραχωρήθηκε από τον καθηγητή Πασχάλη Κιτρομηλίδη μέσω του Κυπριακού Μουσείου και του Τμήματος Αρχαιοτήτων Κύπρου ως μόνιμο δάνειο και περιλαμβάνει 15 διαχρονικά δείγματα κυπριακής κεραμικής. Επίσης ο εξειδικευμένος στη χαλκογραφία-οξυγραφία καλλιτέχνης Ηλίας Ν. Κουβέλης δώρισε προθήκη με εργαλεία και δείγματα τεχνικών Χαρακτικής.

Παράλληλα, στους χώρους των Συλλογών *Αρχαίας Γλυπτικής, Επιγραφικής και Εκμαγείων* και *Πετρωμάτων, Μεταλλευμάτων και Αρχαίας Τεχνολογίας*, κατασκευάστηκαν 13 μεγάλες πινακίδες με νέα κείμενα και σχέδια, που αναφέρονται σε θεματικές ενότητες έργων αρχαίας Γλυπτικής, όπως και 77 λεζάντες ατομικών εκθεμάτων. Συνεργάστηκαν προθύμως οι συνάδελφοι Όλγα Παλαγγιά, Δημήτρης Πλάντζος, Στέλιος Κατάκης, Μάρλεν Μούλιου, λέκτωρ-μουσειολόγος, η αρχαιολόγος δρ. Αλεξάνδρα Σφυρόερα, ο συντηρητής Μισέλ Ρογκενμπούκε, η αρχιτέκτων Θάλεια Παπουτσάκη.

Η ανανέωση του εκπαιδευτικού υλικού στις προαναφερθείσες Συλλογές του Μουσείου, η καινούργια προθήκη για την έκθεση των 15 κυπριακών αγγείων, όπως και το σχετικό ενημερωτικό υλικό, που συνέταξε η συνάδελφος Νότα Κούρου με τη συνδρομή της Αλεξάνδρας Σφυρόερα, πραγματοποιήθηκαν με την ευγενική χορηγία του Ιδρύματος Α. Γ. Λεβέντη. Τα νέα αποκτήματα και το νέο ενημερωτικό υλικό ενισχύουν την εκπαιδευτική αποστολή του Μουσείου.

Την παιδευτική εμπειρία φοιτητών επεκτείνουν βιωματικές δράσεις, όπως εκείνη για τα υλικά και την τεχνική κατασκευής βυζαντινών φορητών εικόνων· την παρουσίασε στο Μουσείο ο έμπειρος συντηρητής Στέργιος Στασινόπουλος με τη βοήθεια πλήρους μουσειοσκευής του Μουσείου Μπενάκη και την άμεση συμμετοχή φοιτητών του Μαθήματος ΙΑ 44 (Μεταβυζαντινή Αρχαιολογία) που διδάσκω. Σε άλλες δράσεις θα αναφερθούν άλλοι συνάδελφοι.

**The new archaeological and educational material in the Museum of Archaeology
and History of Art: activities in the Museum with students' involvement**

This paper concerns the enrichment of the Museum with archaeological objects and new educational material, as well as activities connected to Archaeology courses. During the years 2015 and 2016 two collections entered our Museum, one from Athens and another from Cyprus. The former, comprising 23 items, was bequeathed by known journalist Paraskevi Katimertzi. The latter was granted by Professor Paschalis Kitromilides through the Cyprus Museum and the Department of Antiquities of Cyprus as a permanent loan and includes 15 diachronic specimens of Cypriot ceramics. Also, the specialised artist engraver-etcher Elias N. Kouvelis donated a showcase with instruments and materials for the various techniques of the art of Printing.

Meanwhile, in the halls of the Collections of *Ancient Sculpture, Epigraphy and Casts and Rocks, Minerals and Ancient Technology*, thirteen large panels were created with new texts and drawings referring to thematic groups of ancient Sculpture, as well as seventy-seven labels on individual exhibits. Professors Olga Palagia, Dimitris Plantzos, Stelios Katakis, and Marlen Mouliou, lecturer-museologist, willingly cooperated, as did Dr. Alexandra Sfyroera, archaeologist, Michel Roggenbucke, conservator, and Thaleia Papoutsaki, architect.

The update of the information material, the new showcase for the Cypriot vessels, as well as relevant texts, composed by Professor Nota Kourou with Alexandra Sfyroera's assistance, were realised thanks to generous funding by the A. G. Leventis Foundation. The recent acquisitions and the display of new educational material reinforce the Museum's mission.

Students' learning is expanded through experiential activities in the Museum such as that on the materials and technique of Byzantine portable icons; it was presented by expert conservator Stergios Stassinopoulos with the use of a fully furnished educational box of the Benaki Museum, and the direct participation of students taking the IA 44 Course (Post-Byzantine Archaeology) I teach. Other activities in the Museum will be discussed by other colleagues.

Κεραμική από τις σωστικές ανασκαφές της δεκαετίας του 1970 από το λεγόμενο «Ρωμαϊκό Βαλανείο» στη Ραφήνα Αττικής

Ο χώρος του λεγόμενου «Ρωμαϊκού Βαλανείου», το οποίο βρίσκεται στην είσοδο της σημερινής πόλης της Ραφήνας στην ανατολική ακτή της Αττικής εντοπίστηκε τη δεκαετία του 1970. Πιο συγκεκριμένα στο πλαίσιο επέκτασης του δυτικού τομέα της πόλης πραγματοποιήθηκαν σωστικές ανασκαφές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας με τις οποίες αποκαλύφθηκαν τμήματα εκτεταμένων οικοδομικών ερειπίων μεταξύ των οποίων και τα ερείπια του λουτρικού συγκροτήματος το οποίο σώζεται στη μεγαλύτερη έκταση του και σημαντικό ύψος. Εντούτοις, παρά τον σωστικό χαρακτήρα των επεμβάσεων, αυτές απέφεραν και σημαντικό αριθμό κινητών ευρημάτων κυρίως κεραμικά αγγεία αλλά και μετάλλια αντικείμενα, θραύσματα υάλινων αγγείων και υαλοπινάκων, πήλινοι αγωγοί κ.α.

Σήμερα παρουσιάζονται τα πρώτα συμπεράσματα από τη μελέτη της συλλεγμένης κεραμικής η οποία μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε τη χρήση του χώρου του λουτρού μέσα στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους, ενώ η ποικιλία της κεραμικής προδίδει την πιθανότητα η Ραφήνα να ανήκε σε ένα δίκτυο εμπορικών διαδρομών της εποχής.

Anastasios Lamprakis

**Pottery from the excavations of the 1970s
in the so-called “Roman Balneum” in Rafina, Attica**

The area of the so-called “Roman Balneum” at the entrance of the modern town of Rafina on the east coast of Attica was located in the 1970s. More specifically, due to the extension of the western sector of the city, the Archaeological Service made excavations through which parts of extensive building ruins were uncovered. Among them was the bathing complex which has survived to a greater extent and considerable height. However, despite the rescue character of the interventions, a significant number of movable finds was also yielded. The latter included mainly pottery and metal objects, splinters of glass vases and panes, clay pipes etc.

Today, the first conclusions from the study of the collected pottery are presented. We are now allowed to ascertain the use of the bath in the late Roman times, while the variety of pottery betrays the possibility of Rafina to belong to a trade routes network of the era.

Η νέα πανεπιστημιακή ανασκαφή στην πόλη και το Ασκληπιείο της Επιδαύρου

Από το 2016 η αρχαιολογική έρευνα στην Επίδαυρο εντάχθηκε πάλι στις ανασκαφές του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, μετά την έγκριση του σχετικού πενταετούς προγράμματος από το ΥΠΠΟΑ. Αντικείμενο της έρευνας αποτελούν πλέον όχι μόνο το ιερό του Απόλλωνος Μαλεάτα και του Ασκληπιού, αλλά και η πόλη της Επιδαύρου.

Οι σύντομης διάρκειας ανασκαφικές εργασίες του 2016 συνέχισαν έρευνες που διεξάγονταν τα τελευταία χρόνια από την Επιτροπή Συντήρησης Μνημείων Επιδαύρου, στο πλαίσιο των εργασιών ανάδειξης των μνημείων αρμοδιότητάς της: Στο Ασκληπιείο, δρομολογήθηκε από το 2010 έρευνα στο «Κτήριο Ε» (πρώιμο χώρο τελετουργικών δείπνων), τον «βωμό Η» (βωμό εδάφους για τον χθόνιο Ασκληπιό) και την περιοχή μεταξύ αυτού και της Θόλου, με σημαντικά αποτελέσματα για τις πρώτες φάσεις της λατρείας από τον 7^ο μέχρι τον 4^ο αι. π.Χ. Στην πόλη της Επιδαύρου, με αφορμή τις εργασίες ανάδειξης του Θεάτρου και του περιβάλλοντος χώρου, αποκαλύφθηκε κατά το ίδιο διάστημα μεγάλο τμήμα μνημειώδους Κρηναίου οικοδομήματος του 4^{ου} αι. π.Χ. που αναμορφώθηκε ριζικά κατά τον 2^ο αι. μ.Χ. με την ίδρυση μίας μεγάλης στοάς. Η πανεπιστημιακή ανασκαφή συνέχισε το 2016 αφενός την έρευνα μεγάλης πυράς σε αρχαιότερα της Θόλου στρώματα μπροστά από την αναβάθρα της και αφετέρου την αποκάλυψη ασκάφων τμημάτων της κλασικής Κρήνης και της ρωμαϊκής στοάς στην πόλη της Επιδαύρου.

Ο προγραμματισμός για το 2017 περιλαμβάνει την συνέχεια της έρευνας στην περιοχή μπροστά στην Θόλο στη δε πόλη της Επιδαύρου στην εξακρίβωση της αρχικής κάτοψης του Κρηναίου Οικοδομήματος και την περαιτέρω αποκάλυψη της ρωμαϊκής στοάς. Νέο τομέα έρευνας θα αποτελέσει το λεγόμενο «Κτήριο Κ», ένα από τα πλημμελώς ανασκαμμένα, σημαντικά οικοδομήματα των ρωμαϊκών χρόνων στο Ασκληπιείο.

**The University of Athens' New Excavation Project in the City
and the Asklepieion of Epidauros**

Since 2016 archaeological research at Epidauros is once more placed under the auspices of the University of Athens' Department of History and Archaeology, after the Greek Ministry of Culture and Sports' approval of the relevant five-year research programme. In addition to the sanctuary of Apollo Maleatas and Asklepios, the ancient city of Epidauros is for the first time amongst the sites of investigation.

The short-term 2016 excavation campaign continued research previously carried out by the Committee for the Preservation of the Monuments of Epidauros. More specifically, at the Asklepieion an ongoing – since 2010 - investigation in specific areas of the sanctuary was upheld. Excavations were conducted in the so called “Building E” (an early age structure for the carrying out of ritual meals), in “Altar H” (earth altar dedicated to the chthonian aspect of Asklepios), and in the area between the latter and the Tholos. All research furnished valuable data for the sanctuary's early phases of worship (from the 7th to the 4th century B.C.). In the city of Epidauros, enhancement works at the theater and its surroundings led to the discovery of a large part of a monumental fountain house of the 4th century B.C.; the latter was fully renovated during the 2nd c. A.D., with the simultaneous erection of a large stoa. During the 2016 campaign we also continued the excavation of a large pyre in front of the Tholos ramp, in more ancient layers, as well as - in the city of Epidauros - the unearthing of previously unexcavated parts of the aforementioned classical fountain house and Roman stoa.

In 2017 we plan to continue fieldwork at the area in front of the Tholos and, in the city of Epidauros, to clarify the initial plan of the fountain house and to further reveal the Roman stoa. The excavation of the so called “Building K”, one of the most important but poorly excavated Roman buildings of the Asklepieion, will also be launched.

Μυρτώ Α. Λίτσα

«ἐπὶ Παλλάδιῳ· δικαστήριον Ἀθήνησιν»

Παρατηρήσεις με αφορμή την αποκάλυψη δικαστικού κτηρίου νοτίως της Ακροπόλεως

Η ανεύρεση δικαστικής ψήφου κατά την αποκάλυψη νέου τμήματος του γνωστού στωικού οικοδομήματος ἐπὶ της οδοῦ Μακρῆ (δικαστήριον ‘ἐπὶ Παλλάδιῳ’ κατὰ τον Ι. Τραυλό) σε πρόσφατη ανασκαφὴ τῆς Αρχαιολογικῆς Υπηρεσίας βεβαίωσε τὴν ἀπὸ παλαιὰ προτεινόμενη ἀπὸ τον ερευνητὴ σύνδεση τοῦ κτηρίου με χώρο λειτουργίας δικαστηρίου.

Με αφορμὴ τὸ νέο εὔρημα, θα εξεταστοῦν ἐκ νέου τὰ δεδομένα σχετικά με τὴ μορφή τοῦ ἀρχιτεκτονήματος καὶ κυρίως, ἡ πιθανότητα συνδέσεώς του με τὸ ‘ἐπὶ Παλλάδιῳ’ δικαστήριον, ἄποψη που επικρατεῖ στὴν ἔρευνα.

Στὴν ανακοίνωση θα σχολιαστοῦν:

1. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μέχρι σήμερα γνωστῶν χώρων δικαστηρίων στὴν Ἀθήνα.
2. Οἱ πηγές σχετικά με τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν δικαστηρίων που προορίζονταν γιὰ υποθέσεις ἀνθρωποκτονίας.
3. Οἱ πηγές σχετικά με τὰ ἰδρύματα καὶ τοὺς χώρους που ἔφεραν τὴν ὀνομασία *Παλλάδιον* καθὼς καὶ τὴν ‘ἐπὶ Παλλάδιῳ’ λατρεία στὴν Ἀθήνα.
4. Κινητὰ εὔρηματα συνδεόμενα με τὴν παραπάνω λατρεία (οἱ θέσεις εὐρέσεως τῶν τελευταίων ἐπισημαίνονται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ μετὰ τὸ 19^ο αἰῶνα).

Myrto A. Litsa

«ἐπὶ Παλλαδίῳ δικαστήριον Ἀθήνησιν»

Remarks on the occasion of the revelation of a judicial building south of the Acropolis

The discovery of a judicial ballot during the excavation of a new section of the well-known stoic building on Makri street (lawcourt ‘ἐπὶ Παλλαδίῳ’ according to I. Travlos) in recent excavations of the Archaeological Service, has confirmed his long proposed identification of the building with a lawcourt.

On the occasion of the new find, the form of the structure will be re-examined and above all, the possibility of its connection with the ‘ἐπὶ Παλλαδίῳ’ lawcourt, a widespread belief in research.

The following topics will be discussed:

1. The architectural features of the hitherto known sites of lawcourts in Athens.
2. The ancient sources regarding the characteristics of lawcourts destined for cases of homicide.
3. The ancient sources regarding the institutions and places bearing the name *Παλλάδιον* and the ‘ἐπὶ Παλλαδίῳ’ worship in Athens.
4. Finds associated with the above worship (the findspots of the latter are identified here for the first time since the 19th century).

Ο «μεγάλος βασιλιάς της Αλασίας»: αρχαιολογικές και γραπτές πηγές για την κοινωνικο-πολιτική οργάνωση της Κύπρου κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού

Το αρχαίο βασίλειο της Αλάσιας ή Αλασίας ταυτίζεται κατά γενική ομολογία με το νησί της Κύπρου τουλάχιστον κατά την Ύστερη Χαλκοκρατία. Από σωζόμενα αρχεία της Αιγυπτιακής Αμάρνα, μάλιστα, αναφέρεται ότι ο «βασιλιάς της Αλασίας» κατείχε παρόμοιας σημασίας εξουσία με τον Φαραώ, αν και η Κύπρος σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε να συγκριθεί με την Αίγυπτο στην πολιτική και στρατιωτική δύναμη. Προφανώς, η γεωπολιτική αξία του νησιού και κυρίως η σημασία του ως εμπορικού εταίρου αποτελούσαν επαρκείς δικαιολογίες ώστε να θεωρείται ισάξιο βασίλειο με άλλες σημαντικές δυνάμεις της Ανατολικής Μεσογείου κατά το β' ήμισυ της 2ης χιλιετίας π.Χ.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιασθούν ποικίλες γραπτές πηγές από τα βασίλεια της Αιγύπτου, των Χετταίων και της Ουγκαρίτ σχετικά με την πολιτική και οικονομική κατάσταση της Κύπρου. Όπως αποδεικνύεται από την παράλληλη εξέταση διαθέσιμων αρχαιολογικών ενδείξεων, η εικόνα που δημιουργείται από τις γραπτές πηγές είναι εντελώς διαφορετική από την αντίστοιχη των αρχαιολογικών καταλοίπων και καμία ανεσκαμμένη θέση δεν ξεχωρίζει αρκετά ώστε να χαρακτηριστεί ως η έδρα ενός «βασιλιά». Η συγκεκριμένη κατάσταση θυμίζει αρκετά την αντίστοιχη στο Μυκηναϊκό Αιγαίο, όπου η σαφής αναφορά στον βασιλιά της Ahhiyawa σε Χεττιτικά αρχεία δεν συμβαδίζει απόλυτα με την ύπαρξη περισσότερων του ενός ακμαίων και φαινομενικά ανεξάρτητων Μυκηναϊκών κέντρων. Συνεπώς, στόχος της ανακοίνωσης είναι η αποσαφήνιση της κοινωνικο-πολιτικής κατάστασης στην Κύπρο και η παροχή επαρκούς εξήγησης αυτής της αντίφασης.

The "Great King of Alashia": archaeological and textual evidence on the sociopolitical Organization of Cyprus during the Late Bronze Age

The ancient kingdom of Alashia is commonly identified with the island of Cyprus at least during the Late Bronze Age. Moreover, in the Amarna letters a “king of Alashia” is mentioned as being equally important with the Egyptian Pharaoh, even though Cyprus was admittedly inferior concerning its political and military power. It seems that the island’s position and its importance as a trade partner were sufficient reasons in order to be acknowledged as a mighty kingdom during the second half of the 2nd millennium B.C.

In this presentation we offer a brief overview of various texts coming from the kingdoms of Egypt, Hatti and Ugarit and referring to the socio-political situation in Cyprus (Alashia). As it will be shown by the parallel investigation of available archaeological indications, there is a notable discrepancy between the textual and archaeological data. Moreover, none of the available excavated sites of the island can be securely considered as the capital of the Great Kingdom of Alashia. This situation is reminiscent of Mycenaean Greece where, apart from the explicit reference to a “king of Ahhiyawa” by the Hittites, there is more than one flourishing and seemingly independent Mycenaean centres. Consequently, the main objective of this presentation is the clarification of the socio-political situation in LBA Cyprus and the explanation of this ostensible discrepancy.

Ελένη Μαντζουράνη

Η εικονογραφία των ταυροκαθαψίων σε περιοχές εκτός του Αιγαίου

Η ανακοίνωση αυτή αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης μελέτης για την Αιγαιακή εικονογραφία. Όπως είναι γνωστό, το θέμα των ταυροκαθαψίων ήταν ιδιαίτερος δημοφιλής στη Μινωική Κρήτη, κυρίως στη σφραγιδολογία. Λιγότερα είναι τα παραδείγματα σε άλλες μορφές τέχνης, όπως η μεγάλη ζωγραφική, η ελεφαντουργία, η μεταλλοτεχνία κ.ά.

Ωστόσο, το εικονογραφικό αυτό θέμα εντοπίζεται και αλλού. Όχι μόνο στην Ηπειρωτική Ελλάδα και στις Κυκλάδες, που είναι αναμενόμενο, αλλά και σε άλλες περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου όπως η Κύπρος, η Εγγύς Ανατολή και η Αίγυπτος.

Τα ερωτήματα που ανακύπτουν είναι τα εξής: αφενός εάν το συγκεκριμένο άθλημα ετελείτο σε αυτές τις εκτός Αιγαίου περιοχές και αφετέρου εάν είχε την ίδια σημασία και εμπεριείχε παρόμοιους συμβολισμούς για τις κοινωνίες αυτών των περιοχών.

Eleni Mantzourani

The iconography of bull-leaping games in areas outside the Aegean

This presentation is part of a broader study on Aegean iconography. As it is already well-known, the subject of bull-leaping games was particularly popular in Minoan Crete, especially in seal engraving. Fewer examples are encountered in other artistic media, namely wall-paintings, ivory, metal work and other.

However, this iconographic theme also appears in other places. Not only in Mainland Greece and the Cyclades, which is rather expected, but also in other regions of the Eastern Mediterranean, as for instance Cyprus, Near East and Egypt.

The questions posed are as follows: first, if these depictions reflect the actual performance of such games in regions outside the Aegean and secondly, if this sport had a similar impact and symbolic content for their societies.

Ευθυμία Μαυρομιχάλη

Φώτης Κόντογλου – Λάμπης Χρονόπουλος

Δύο διαφορετικοί κόσμοι σε αγαστή αρμονία

Στην παρούσα εισήγηση θα παρουσιαστεί για πρώτη φορά η σχέση του Φώτη Κόντογλου με τον νομικό και ποιητή Λάμπη Χρονόπουλο.

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής ο αριστερός αντιστασιακός αγωνιστής Λάμπης Χρονόπουλος (1922-2010), γνωρίστηκε και συνδέθηκε έκτοτε με αδιάπτωτη φιλία με τον Φώτη Κόντογλου. Θα αναδειχθούν ενδιαφέρουσες πτυχές αυτής της φιλίας που φωτίζουν περισσότερο την προσωπικότητα του καλλιτέχνη καθώς και τα στοιχεία εκείνα που θα μπορούσαν να συνδέσουν την αριστερή διάνοηση της εποχής, όπως εκφραζόταν από τον Λάμπη Χρονόπουλο, με την κοσμοθεωρία του Κόντογλου.

Θα εξεταστεί επίσης ένα βασικό εικαστικό τεκμήριο της σχέσης των δύο ανδρών, που είναι η εικονογράφηση από τον Κόντογλου της ποιητικής συλλογής του Χρονόπουλου, με τίτλο, *Τ' άστρο του χειμώνα* (1944).

Efthimia Mavromichali

Fotis Kontoglou – Lambis Chronopoulos
Two different worlds in admirable harmony

In this talk Fotis Kontoglou's relation with the lawyer and poet Lambis Chronopoulos will be presented for the first time. During the German Occupation the leftist resistance fighter Lambis Chronopoulos (1922-2010), met Fotis Kontoglou and from then on they were tied with a lasting friendship. Aspects of this friendship will be examined which will help to further clarify the artists' personality. Moreover those elements which could connect the leftist thinking of the time, as expressed by Lambis Chronopoulos, with Kontoglou's worldview will be highlighted. Finally, a pictorial token of the relation of the two men will be presented and that is Kontoglou's illustration of Chronopoulos's first collection of poetry, titled *The winter star* (1944).

Μάρλεν Μούλιου

Τα μουσεία την εποχή των μεγάλων μεταναστευτικών ροών. Μελετώντας καλές πρακτικές μέσω του *Migration:Cities. (In)migration and Arrival Cities Project*

Τα τελευταία χρόνια, τα μουσεία σε όλο τον κόσμο και την Ευρώπη ειδικότερα συμμετέχουν πολύ δυναμικά στο διεθνή διάλογο για τη μετανάστευση αναπτύσσοντας πολυάριθμες δράσεις, πολλές από τις οποίες βασίζονται στο πρότυπο του συμμετοχικού μουσείου, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σε ζητήματα ταυτότητας και κοινωνικής απαρτίωσης. Ένας από τους βασικούς ρόλους του μουσείου είναι η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για την ενίσχυση του διαπολιτισμικού διαλόγου και τη δημιουργία συνεκτικών κοινοτήτων και κοινωνιών. Η εμπειρία της μετανάστευσης και πιο πρόσφατα η προσφυγική κρίση αποτελούν ένα από τα βασικότερα πεδία μελέτης και δράσης της Διεθνούς Επιτροπής για τις Συλλογές και Δράσεις των Μουσείων Πόλεων με την οποία η ομιλούσα δραστηριοποιείται ενεργά.

Στην προτεινόμενη παρουσίαση θα επιχειρηθεί, καταρχήν, να τεθεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο τα μουσεία διεθνώς ασχολούνται με το θέμα της μετανάστευσης και να σχολιαστούν οι διαδικασίες ανάπτυξης πρότυπων δράσεων. Στη συνέχεια, θα παρουσιασθούν συνοπτικά οι στόχοι και η μεθοδολογία ενός νέου πρότζεκτ που συντονίζει η Διεθνής Επιτροπή για τις Συλλογές και Δράσεις των Μουσείων Πόλεων σε συνεργασία με άλλους διεθνείς φορείς, στην συντονιστική ομάδα του οποίου συμμετέχει και η ομιλούσα. Το πρότζεκτ τιτλοφορείται *Migration: Cities.(In)migration and Arrival Cities* και ως στόχο έχει να διερευνήσει πώς οι σύγχρονες πόλεις συν-διαμορφώνονται από τους παλιούς και νέους κατοίκους τους και πώς τα μουσεία συλλέγουν, ερμηνεύουν, προβάλλουν και αξιοποιούν σχετικές διαδικασίες αλλαγών στις πόλεις.

Marlen Mouliou

Museums in the Age of New Migrations. Exploring best practices through the *Migration:Cities. (In)migration and Arrival Cities* Project

Museums all over the world and in Europe have become hugely involved with contemporary debates on migration and the life experiences of refugees and have been developing in the last decade numerous in-site and offsite participatory projects on migration, issues of identity and belonging. Raising public awareness for the need to engage in meaningful intercultural dialogues and create more compassionate, inclusive societies and communities which thrive through acts of solidarity and togetherness is a key factor in museums' social role. It has been also a top issue in a network of museum professionals and museums I have been involved, the International Committee for the Collections and Activities of Museums of Cities (CAMOC).

This presentation aims first to outline the contexts and the processes within which museums internationally have developed activities for the representation of migration. Secondly, it aims to present the aims and methodology of a new project developed by CAMOC in partnership with other international professional museum networks called *Migration:Cities.(In)migration and Arrival Cities*, with which I am directly involved as one of the teamco-ordinators. The project aims to explore how migrants and receiving populations are making new forms of urbanisms in the cities, reflected in cultural, political and economic processes, and the roles museums can have in collecting, presenting and collaborating in these processes.

«ΑΡΓΟΣ: Οι ΜΕ καταβολές ενός διαχρονικού αργολικού κέντρου»

Στα πλαίσια της διδακτορικής έρευνας της ομιλούσας, διερευνάται η πρώιμη ΜΕ περίοδος (ΜΕ I-II) στο Άργος, υπό το πρίσμα των νεότερων δεδομένων που προέκυψαν από τη μελέτη αδημοσίευτου υλικού των ανασκαφών του Fr. Croissant (1966-1974) στη Νότια Συνοικία. Σκοπός είναι να αναδειχθεί η σημασία της μελέτης του πρώιμου ΜΕ πολιτισμού, ο οποίος παραδοσιακά περιγράφεται με όρους ανέχειας, και πολύ περισσότερο να συζητηθεί η θέση του Άργους στην ευρύτερη περιοχή της αργολικής πεδιάδας.

Με βάση την συνδυαστική εξέταση της στρωματογραφίας και της κεραμεικής, κατέστη δυνατός ο διαχωρισμός τεσσάρων φάσεων κατοίκησης (Νότια Συνοικία I-IV), οι οποίες εκτείνονται από τη ΜΕ I έως και την πρώιμη ΜΕ III, και μίας ακόμη (Νότια Συνοικία V), η οποία χρονολογείται στη μεταβατική ΜΕ III-ΥΕ I περίοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας η περιοχή προσλαμβάνει αποκλειστικά ταφική χρήση.

Για κάθε φάση, η ανάλυση επικεντρώθηκε στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κατοίκησης και των ταφικών δεδομένων, με ιδιαίτερη έμφαση στην σύγκριση μεταξύ της Νότιας Συνοικίας και άλλων οικιστικών πυρήνων του Άργους, συμπεριλαμβανομένης της Ασπίδας, αλλά και μεταξύ του Άργους και άλλων αργολικών θέσεων (Λέρνα, Ασίνη). Η αντιπαραβολή αυτή αποκάλυψε την ύπαρξη διαφορετικών στρατηγικών ως προς την διαχείριση του παραγωγικού πλεονάσματος, την διαφοροποιημένη συμμετοχή των επιμέρους πληθυσμιακών ομάδων στα εξωτερικά δίκτυα επαφών καθώς και σημαντικές ταφικές διαφοροποιήσεις, αναφορικά με την μεταχείριση των νεκρών. Τα αποτελέσματα αυτά ενισχύουν το ενδεχόμενο της ύπαρξης ενδοκοινοτικών και διακοινοτικών ανταγωνισμών και θέτουν υπό αμφισβήτηση την παραδοσιακή θεώρηση περί οικονομικής και κοινωνικής στασιμότητας των πρώιμων ΜΕ κοινοτήτων.

Anthi Balitsari

“ARGOS: The MH origins of a diachronic Argive centre”

My doctoral research is focused on the early MH period (MH I-II) in Argos, under the light of the new evidence deriving from the thorough examination of the unpublished material from Fr. Croissant’s excavations (1966-1974) at the South Quarter of the modern town. The main aim is to highlight the importance of research of the early MH culture, which is traditionally described in terms of material poverty, and to discuss the significance of Argos in the wider region of Argolid.

The combined examination of both pottery and stratigraphy enabled the identification of four distinct phases of habitation (South Quarter I-IV), dated from MH I to early MH III, and a fifth one (South Quarter V), dated to the MH III-LH I transition, when the area was used exclusively for burials.

For each phase, the research focused on the particular characteristics of the settlement and the burial record, with special emphasis placed upon the comparison between different habitation areas of Argos, including Aspis, and between Argos and other Argive sites, mainly Lerna and Asine. The comparative analysis revealed important differences, related to the management of the production surplus, the external contacts, and the treatment of the dead. The results of this analysis support the idea of intra- and inter-community competition and put into question the traditional belief for social and economic stagnation of the early MH societies.

Η οικονομική διαχείριση του ανακτόρου του Mari κατά τη 2η χιλιετία π.Χ.

Στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής μου σχετικά με το σύστημα ανακτορικής οργάνωσης στην Εγγύς Ανατολή και το Αιγαίο κατά την Πρώιμη και Μέση Εποχή του Χαλκού, μελέτησα τα διαθέσιμα στοιχεία από το ανάκτορο της πόλης Mari (σύγχρονο Tell Hariri) στα σύνορα Συρίας και Ιράκ. Οι πινακίδες του βασιλικού αρχείου του Mari είναι το κυριότερο μέσο που διαθέτουμε για την σκιαγράφηση της οικονομικής ζωής του ανακτόρου. Επιπλέον πληροφορίες αντλούνται από τα αρχεία πόλεων με τις οποίες το Mari διατηρούσε εμπορικές και διπλωματικές επαφές, καθώς και τα αρχαιολογικά κατάλοιπα στην πόλη. Η μελέτη των διαθέσιμων δεδομένων από την εποχή της ίδρυσης του Mari στις αρχές της 3ης χιλιετίας έως την καταστροφή του το 1760 π.Χ., μας επιτρέπει να ανασυνθέσουμε το ευρύ φάσμα των οικονομικών δραστηριοτήτων στο ανάκτορο, την πόλη, αλλά και ολόκληρη την επικράτεια του βασιλείου. Η ανακοίνωση θα εστιάσει στη σύντομη παρουσίαση του οικονομικού συστήματος, με έμφαση στην 2η χιλιετία π.Χ., για την οποία διαθέτουμε περισσότερα κείμενα. Θα γίνει επίσης αναφορά στις μαρτυρίες σχετικά με την ύπαρξη εμπορικών επαφών του Mari με την Κρήτη.

Ergina Bonori

The economic management in the palace of Mari during the 2nd millennium B.C.

As part of my doctoral thesis concerning the palatial organizational system in the Near East and the Aegean during the Early and the Middle Bronze Age periods, I studied the available information from the palace of Mari (modern Tell Ḥariri) located on the Syrian - Iraqi border. Archaeological evidence and more importantly the clay tablets from the Royal Archive of Mari are the principal means to trace the economic administration of the palace. More information can be drawn from the archives of the cities with which Mari maintained commercial and diplomatic relations. The study of the data currently available, as from the foundation of the palace of Mari at the beginning of the 3rd millennium B.C. until its destruction in 1760 B.C., allows us to reconstruct a wide range of economic activities not only in the palace and the city, but also in the whole dominion. The presentation will briefly focus on the economic system, with emphasis on the 2nd millennium B.C., when the majority of written evidence dates back to. I will also refer to the evidence concerning the existence of commercial relations between Mari and Crete.

**Ο υπόγειος κτιστός θάλαμος στο Ιππολύττειο της Τροιζήνας
και η λατρεία του Ιππολύτου στο ιερό**

Το Ιππολύττειο της Τροιζήνας, το τέμενος προς τιμήν του τοπικού ήρωα Ιππολύτου αποτελούσε το σημαντικότερο ιερό της αρχαίας πόλης. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των μνημείων, τα λιγιστά κινητά ευρήματα, αλλά και οι γραπτές μαρτυρίες αποτελούν τεκμήρια για την λειτουργία του ιερού καθ' όλη την διάρκεια της αρχαιότητας, από τους γεωμετρικούς μέχρι και τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στο δυτικό άκρο του ιερού, χαμηλότερα από το επίπεδο του πλατώματος του ιερού περιβόλου, διαπιστώνεται η ύπαρξη μικρού υπόγειου κτιστού θαλάμου, ο οποίος φαίνεται ότι ανασκάφηκε από τον Welter, αλλά αναφέρθηκε για πρώτη φορά στην βιβλιογραφία από την γράφουσα. Η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς από τον ανασκαφέα σχετικά με την αποκάλυψη του εν λόγω μνημείου και, κατ' επέκταση, με τα κινητά ευρήματα που θα προέκυψαν κατά την διάρκεια της διερεύνησης του θαλάμου, δυσχεραίνει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

Παρά ταύτα, τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου μνημείου, εξεταζόμενα συνδυαστικά με τα διαθέσιμα στοιχεία για τα άλλα οικοδομήματα του ιερού, καθώς και με τις αρχαίες μαρτυρίες σχετικά με τον μύθο του Ιππολύτου και την λατρεία του στον χώρο, μπορούν να οδηγήσουν στην διατύπωση μιας, κατά το δυνατόν, τεκμηριωμένης και λογικής υπόθεσης για την λειτουργία του υπόγειου θαλάμου και, κατά συνέπεια, για την σημασία που είχε για το Ιππολύττειο.

Στον θάλαμο αυτόν, που δεν ήταν ορατός από όσους βρίσκονταν εντός του περιβόλου, φιλοξενείτο χθόνια λατρεία. Σε αυτό συνηγορούν, άλλωστε, η ύπαρξη κόγχης και χαμηλού βωμού - τράπεζας προσφορών. Επομένως, ο θάλαμος θα πρέπει πιθανότατα να συσχετιστεί με τον «τάφο» του Ιππολύτου, τον οποίο έκρυβαν οι Τροιζήνιοι, αν και γνώριζαν την θέση του, όπως παραδίδει ο Πausanίας (II.32.1).

**The subterranean built chamber at the Hippolyteion of Troizen
and the cult of Hippolytos in the sanctuary**

The Hippolyteion of Troizen, the shrine in honour of the local hero Hippolytos, was the most important sanctuary of the ancient city. The architectural remains of the monuments, the scarce artifacts, as well as the written testimonies constitute evidence confirming the activity of the sanctuary throughout antiquity, from the Geometric down to the Roman times.

A fact of great interest is that, at the west end of the sanctuary, lower than the level of the plateau created by the peribolos, stands a small subterranean built chamber, which was obviously excavated by Welter, but was first mentioned in bibliography by the present author. The absence of any mention by the excavator concerning the revelation of this monument and, consequently, the other findings, which must have been unearthed during the excavation works in the chamber, impedes the deduction of certain conclusions.

However, the architectural characteristics of this specific monument, examined in combination with the existing evidence concerning the other buildings of the sanctuary, as well as the ancient testimonies about the myth of Hippolytos and his cult there, permit an, as possible, documented and logical hypothesis about the function of the subterranean chamber and, consequently, about its importance among the other buildings of the Hippolyteion.

In this chamber, which was not visible by those standing inside the peribolos, a chthonic cult was hosted. In fact, the presence of a niche and of a low altar – offering table leads to this conclusion. Therefore, the chamber should probably be related with the “tomb” of Hippolytos, which the Troizenians hid, even though they knew its location, as Pausanias attests (II.32.1).

Προτομή Ασκληπιού από παριανό μάρμαρο από το ιερό της Diana Nemorensis

Η προτομή ενός γενειοφόρου θεού από το ιερό της Άρτεμης (Diana) στις όχθες της λίμνης Νέμι κοντά στη Ρώμη βρέθηκε στις ανασκαφές του Λόρδου Savile το 1885 και φυλάσσεται σήμερα στο Castle Museum, Nottingham. Το ιερό αυτό δεν έχει ερευνηθεί επαρκώς γιατί δεν έχει απαλλοτριωθεί από το ιταλικό κράτος. Οι ανασκαφές μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα γίνονταν από ιδιώτες και το μεγαλύτερο μέρος των ευρημάτων πουλήθηκε στο εξωτερικό και είναι σήμερα διασκορπισμένο σε τέσσερις χώρες και δύο ηπείρους. Η ακμή του ιερού τοποθετείται στην περίοδο μεταξύ του ύστερου 2^{ου} αι. π.Χ. και του πρώτου μισού του 1^{ου} αι. μ.Χ. Από την περίοδο αυτή σώζονται σημαντικά γλυπτά, αγάλματα θεών καθώς και ιδιωτικά πορτρέτα. Η κεφαλή από το ακρόλιθο λατρευτικό άγαλμα της Άρτεμης, έργο Έλληνα καλλιτέχνη της ύστερης ελληνιστικής περιόδου που βρίσκεται σήμερα στη Ny Carlsberg Glyptotek, είναι το γνωστότερο γλυπτό από το Νέμι. Η τεχνοτροπία της κεφαλής παραπέμπει στη γλυπτική του 4^{ου} αι. Λιγότερο γνωστή είναι η δυσπρόσιτη σήμερα προτομή του Ασκληπιού στις αποθήκες του Castle Museum. Θυμίζει την τεχνοτροπία των γλυπτών της Περγάμου και θεωρήθηκε τμήμα από ακρόλιθο άγαλμα κατ' αναλογία με την κεφαλή της Άρτεμης. Η παρούσα μελέτη αναλύει τα τεχνικά χαρακτηριστικά της προτομής για να ανιχνεύσει την αρχική της λειτουργία ως αρχιτεκτονικό γλυπτό.

Olga Palagia

A bust of Aesculapius in Parian marble from the sanctuary of Diana Nemorensis

The bust of a bearded god from the sanctuary of Diana on the shores of Lake Nemi near Rome was found in the excavations of Lord Savile in 1885 and is now in the Castle Museum, Nottingham. The sanctuary of Diana lies in private land and has not been properly excavated until the beginning of the 21st century by which time private excavators had removed the bulk of movable finds and sold them abroad. Material from Nemi is now dispersed in four countries and two continents. The sanctuary of Diana flourished from the late second century B.C. to the mid first century A.D., when it was embellished with sculptured images of gods and private portraits. The most famous sculpture from Nemi is the head of an acrolithic cult statue of Diana in the Ny Carlsberg Glyptotek, created by a Greek sculptor of the late Hellenistic period in the style of the fourth century B.C. The bust of Aesculapius in the storerooms of the Castle Museum is not easily accessible and has remained in the shadows. Its style is close to the Great Altar of Pergamon and it has been considered part of an acrolithic statue by comparison with the head of Diana. This paper examines the technical details of the bust in order to establish its original function as an architectural sculpture.

Παλαιόπολη Άνδρου

Η ανασκαφή της αγοράς της αρχαίας Άνδρου (2015-2016)

Η έρευνα στο χώρο της αγοράς της αρχαίας Άνδρου έχει αποκαλύψει σε δύο άνδρα τμήματα δέκα κτηρίων και τεσσάρων οδών, που ανήκουν σε οκτώ οικοδομικές φάσεις.

Κατά την τελευταία διετία, στο άνω άνδρηρο επιβεβαιώθηκε ο συσχετισμός με ιχθυαγορά του ημιυπόγειου χώρου, στα δυτικά του κτηρίου Δ με το μνημειακό πρότυπο (του 2ου αιώνα π.Χ.). Αποκαλύφθηκε ακόμη τετράπλευρη κατασκευή στο νοτιοανατολικό τμήμα του κτηρίου Δ, που σχετίζεται μάλλον με χθόνια λατρεία. Στη στοά Γ, στα ανατολικά του κτηρίου Δ, επίσης του 2ου αι. π.Χ., ήρθε στο φως το άκρο του διαμήκους τοίχου της, που αντιστοιχεί στα δύο πρώτα δωμάτια-καταστήματα. Επιβεβαιώθηκε έτσι ο εμπορικός χαρακτήρας της. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι μεταλλουργική δραστηριότητα λάμβανε χώρα όχι μόνο στους χώρους των κτηρίων Α ή Β, τα οποία διαδέχθηκε το κτήριο Δ, αλλά και της στοάς Γ.

Στο κάτω άνδρηρο αποκαλύφθηκε η ύπαρξη μάλλον δύο φάσεων στη στοά ΣΤ, που καλύφθηκε κατά το δεύτερο μισό του 5ου αιώνα μ.Χ. από το κτήριο βασιλικής (βλ. ανακοίνωση Ν. Γκιολέ-Γ. Πάλλη), οι οποίες χρονολογούνται πιθανότατα στον 3ο και τον 2ο αι. π.Χ. Στο πίσω μέρος της στοάς ερευνήθηκε το σύστημα αγωγών παροχής και απορροής των υδάτων της κρήνης που υπήρχε εκεί.

Σε ημικυκλική κόγχη στο βόρειο τοίχο της βασιλικής χρησιμοποιήθηκαν ενεπίγραφοι λίθοι από ημικυκλική εξέδρα, Ρωμαϊκών χρόνων, με τα ονόματα δύο πολιτών της Άνδρου.

Στα κινητά ευρήματα περιλαμβάνονται εκατοντάδες θραυσμάτων μαρμάρινων αρχιτεκτονικών μελών, γλυπτών, επιγραφών και πήλινων αγγείων, σκωρίες, χάλκινα νομίσματα και ποικίλα άλλα μικροαντικείμενα.

Από την συντήρηση των αγαμάτων, τέλος, που είχαν βρεθεί παλαιότερα, προέκυψε η ύπαρξη τριών αγαμάτων, δύο ανδρικών και ενός γυναικείου, που είχαν ανιδρυθεί σε μνημείο στην αγορά, πιθανότατα στο δεύτερο μισό του 1ου αι. μ.Χ.

Palaiopolis at Andros

The excavation of the Agora of ancient Andros (2015-2016)

The excavation at the site of the agora of ancient Andros has revealed sections of ten buildings and four roads on two terraces, belonging to eight constructional phases.

During the last two years, excavation in the upper terrace confirmed the relation of the sub-basement space west of building D with the monumental propylon, of the 2nd century B.C., to a fish market. In the southeastern part of this building a four sided construction, probably related to chthonian worship, was identified. In stoa C, east of building D, dated also to the 2nd century B.C., the edge of its longitudinal wall was uncovered, corresponding to the first two rooms-shops. Metallurgical activities were housed not only in the areas of buildings A and B, replaced by building D, but also in the area of stoa C.

In the lower terrace, two constructional phases in stoa F were attested, probably dated to the 3rd and 2nd century B.C. The stoa was covered in the 5th century A.D. by the basilica (see presentation of N. Gioles-G. Pallis). In the rear of the stoa, a network of pipelines, used for the supply and draining of the revealed fountain's water, came to light.

In a semicircular conch in the northern basilica wall, stones from a semicircular exedra of Roman times, inscribed with the names of two citizens of Andros, were used as spolia.

Among the portable finds, hundreds of fragments of architectural members, sculptures, inscriptions and vases, slags, bronze coins and other minor objects are included.

Restoration work on older excavation material, revealed the presence of three statues, two male and one female, that had been erected in a monument in the agora, probably during the second half of the 1st century A.D.

Γυάλινα αγγεία από την πόλη των Πατρών

Ελείσασκα κτερίσματα σε ταφές της πρώιμης ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στην μελέτη των εισηγμένων γυάλινων προσφορών σε ταφές της πρώιμης ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου, που εντοπίστηκαν σε σωστικές ανασκαφές στην πόλη των Πατρών. Η πλειονότητα του συνόλου που παρουσιάζεται χρονολογείται στον 1^ο αι. μ.Χ., εφόσον κατά τον 2^ο αι. μ.Χ. παρατηρείται σημαντική μείωση του αριθμού των εισαγωγών. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην εξέλιξη του γυαλιού ως είδος καθημερινής χρήσης, που οδήγησε στην εγκαθίδρυση τοπικού εργαστηρίου, καθώς και στην σταδιακή αλλαγή των ταφικών πρακτικών. Το σύνολο του υλικού αποτελείται από τύπους αγγείων ελάχιστα επαναλαμβανόμενους ή μεμονωμένους, ενώ σημειώνεται ένα αγγείο με μοναδικό, μέχρι στιγμής, διάκοσμο αχιβάδων σε υψηλό ανάγλυφο.

Ειδικότερα, εμφανίζονται σκεύη συμποσιακά, παράθεσης αγαθών, τεφροδόχοι, ποικίλες πυξίδες ψιμυθίων, διάφορα δοχεία αποθηκευτικά, τα οποία αντανακλούν πτυχές του καθημερινού βίου των κατοίκων της πόλης. Επιπλέον, εμφανίζεται μεγάλος αριθμός μυροδοχείων ποικίλων σχημάτων και χρωμάτων τα οποία συνδέονται με τις ταφικές πρακτικές της Καπούα, της Νάπολης και της Πομπηίας. Σημειώνεται ότι αρχαιομετρικές αναλύσεις που έγιναν σε πτηνόσχημα ευρήματα επιβεβαίωσαν τόσο την ξένη προέλευσή τους, όσο και την αυστηρή διαδικασία ελέγχου παραγωγής τους σε σύγκριση με πολυάριθμα, φυσικά χρωματισμένα μυροδοχεία της ίδιας περιόδου.

Παρότι τα ιταλικής προέλευσης αγγεία είναι ενδεικτικά του εκρωμαϊσμού της πόλης, ορισμένα ανιχνεύουν την διάδραση των νεοσύστατων ιταλικών εργαστηρίων με την αρχαιότερη ανατολική υαλουργική παράδοση. Οι εισαγωγές από την Ανατολική Μεσόγειο περιορίζονται κυρίως σε αρωματοδόχα αγγεία ή αγγεία καλλυντικών ουσιών και σχετίζονται, ως φαίνεται, με το περιεχόμενό τους.

Τέλος, η μελέτη του συνόλου αυτού διέκρινε αγγεία αποκλειστικής ταφικής χρήσης για τα οποία επιδιώκεται η ερμηνεία του συμβολισμού ή/και της χρήσης τους. Γι' αυτόν τον σκοπό λαμβάνονται υπόψη και τα αποτελέσματα χημικών αναλύσεων οργανικών καταλοίπων από παράλληλα γυάλινα αγγεία και συμφοραζόμενα της διεθνούς βιβλιογραφίας.

Glassware from the city of Patras
Imported burial offerings of the Early Roman imperial period

This paper focuses on the study of imported glass offerings in the Early Roman imperial burials that were discovered during the conduction of salvage excavations in the city of Patras. The majority of the presented assemblage dates to the 1st c. AD, as during the 2nd c. A.D. the number of imports is significantly reduced. This is due to the development of glass as an item of daily use, which led to the establishment of a local workshop, as well as the gradual change in burial practices. The entire material consists of vessel types slightly repetitive or individual, while there is a vessel with a unique, so far, shell decoration in high relief.

More specifically, the examined assemblage features symposium vessels, vessels for the presentation of goods, cinerary urns, various containers of cosmetic powders, and different storage containers that reflect aspects of the daily life of the city's citizens. Moreover, it includes a large number of perfume bottles of various shapes and colours reminiscent of the burial practices of Capua, Naples and Pompeii. It is noted that physicochemical analyses performed on the bird-shaped findings confirmed both their foreign origin and their strict production control process in comparison to the numerous, natural coloured perfume bottles of the same period.

Although the vessels of Italian origin are indicative of the Romanization of the city, some of them indicate the interaction of the newly established Italian workshops with the older Eastern glassworking tradition. The imports from the Eastern Mediterranean are linked in all probability to their content, and are restricted mainly to containers of perfumes or of related cosmetic substances.

Finally, the study of this assemblage distinguished vessels of exclusive burial function, whose symbolism and/or function is attempted to be interpreted. For this purpose, literature relevant to the chemical analyses of organic residues in similar in shape and context glass vessels is also taken into consideration.

Οι αρχαιολογικές έρευνες στην Ανατολή Ιεράπετρας

Οι έρευνες του Πανεπιστημίου Αθηνών στο ορεινό χωριό της Ανατολής Ιεράπετρας ξεκίνησαν το 2012, και έως τώρα ήταν επικεντρωμένες στην ανασκαφή του μεγάλου Νεοανακτορικού κτηρίου στη θέση Γαϊδουροφάς, και στο Νεοανακτορικό ιερό κορυφής στη γειτονική θέση Σταυρωμένος.

Παρουσιάζονται τα πρόσφατα ανασκαφικά δεδομένα τα οποία επιβεβαιώνουν τις αρχικές υποθέσεις ότι το κτήριο στο Γαϊδουροφά λειτουργούσε ως διοικητικό και οικονομικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής, ελέγχοντας την εκμετάλλευση των ορεινών φυσικών πόρων και τη διακίνηση των προϊόντων στα πεδινά. Αντίστοιχα, οι ανασκαφές στο γειτονικό Σταυρωμένο έδειξαν ότι η θέση αποτελούσε το ιερό κορυφής μιας μεγάλης, αλλά προς το παρόν άγνωστης, μινωικής πόλης που θα βρισκόταν στον εύφορο κάμπο της Ιεράπετρας.

Από το 2015, χάρη στη διδακτορική έρευνα της Τίνας Καλαντζοπούλου, η έρευνα επεκτάθηκε στην ευρύτερη ορεινή περιοχή μεταξύ των χωριών Ανατολή, Καλαμαύκα και Μάλλες. Οι πληροφορίες των κατοίκων, η εκτεταμένη έρευνα πεδίου και η χρήση κατευθυνόμενου ελικοπτέρου και αεροφωτογραφιών βοήθησαν στην ανακάλυψη νέων θέσεων κατοίκησης, με πολύ καλά διατηρημένα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, σε υψόμετρα μεταξύ 900-1050 μέτρων.

Τα αποτελέσματα των παραπάνω ερευνών αφενός εμπλουτίζουν τις περιορισμένες γνώσεις μας για την εκμετάλλευση των κρητικών βουνών στα μινωικά χρόνια, αφετέρου δίνουν έμμεσες αλλά πολύτιμες πληροφορίες για άγνωστες παραμέτρους της κατοίκησης στις πεδιάδες.

The archaeological research in Anatoli, Ierapetra

The excavations of the University of Athens in mountain village of Anatoli, Ierapetra, started in 2012 and until now focused on the excavation of a large Neopalatial mansion at the site of Gaidourofas and a Neopalatial peak sanctuary in the nearby site of Stavromenos.

According to the recent excavations at Gaidourofas, the mansion functioned as the administrative and economic center of an extensive upland area, controlling the exploitation of the mountain resources and the distribution of the products to the lowlands. Excavations at Stavromenos showed that the site functioned as the peak sanctuary of a large, yet unknown, Minoan town located in the fertile plain of Ierapetra.

Since 2015, thanks to the doctoral research of Tina Kalantzopoulou, the research expanded in the broader mountain area between the villages of Anatoli, Kalamafka and Malles. Information by locals, extensive field survey and the use of drones and aerial photos revealed new habitation sites, with very well preserved architectural remains in high altitudes, between 900-1050m.

The results of the aforementioned research projects contribute new evidence to our poor knowledge concerning the exploitation of the Cretan mountains during Minoan times and provide indirect, albeit valuable, information concerning habitation in the lowlands.

**Η κατασκευή των πρωτοκυκλαδικών ειδωλίων: πειραματικές προσεγγίσεις
και αρχαιολογικά συμπεράσματα**

Τα μαρμάρινα κυκλαδικά ειδώλια έχουν θεωρηθεί το αποκορύφωμα της καλλιτεχνικής έκφρασης του πολιτισμού που αναπτύχθηκε στις Κυκλάδες στα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ. Ωστόσο, επειδή πολλά από τα ειδώλια είναι προϊόντα λαθρανασκαφών, πολύ συχνά προσεγγίζονται αποκομμένα από το ιστορικό πλαίσιο και την κοινωνία που τα δημιούργησε, ως έργα τέχνης και μάλιστα «υψηλής». Επιπλέον, οι προσεγγίσεις αυτές βασίζονται σε αστήρικτες υποθέσεις και ατεκμηρίωτες παραδοχές για την δράση εξειδικευμένων «καλλιτεχνών» οι οποίοι αφιέρωναν πολύ χρόνο για την κατασκευή τους, και είχαν ιδιαίτερες τεχνολογικές γνώσεις και ειδικό εργαλειακό εξοπλισμό.

Με βάση τα παραπάνω προχωρήσαμε σε ένα πρόγραμμα πειραματικής αρχαιολογίας, με σκοπό την κατασκευή μαρμάρινων ειδωλίων κυκλαδικού τύπου και την καταγραφή μιας σειράς από παραμέτρους, όπως οι δυνατότητες και οι περιορισμοί των πρώτων υλών, τα εργαλεία, οι ώρες εργασίας, τα ενδιάμεσα στάδια, οι αστοχίες και ο βαθμός της τεχνολογικής εξειδίκευσης.

Το πείραμα διεξήχθη στους χώρους του Μουσείου Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης, με την ενεργή συμμετοχή φοιτητών του Τομέα μας, οι οποίοι κατασκεύασαν το ειδώλιό τους δοκιμάζοντας τις αντοχές και τη δεξιοτεχνία τους. Αντίστοιχα, πλήθος άλλων φοιτητών και επισκεπτών του Μουσείου παρακολούθησαν τη διαδικασία και είχαν την ευκαιρία να συζητήσουν και να μάθουν πολλές από τις παραμέτρους του πειράματος αλλά και τα αρχαιολογικά συμπεράσματα που εξήχθησαν από αυτό, και τα οποία δεν αφορούσαν μόνο την κατασκευή αλλά και γενικότερα τη σημασία αυτών των ειδωλίων για τις μικρές κυκλαδικές κοινότητες της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού.

**The Manufacture of Early Cycladic Figurines: experimental approaches
and archaeological conclusions**

The marble Cycladic-type figurines have been traditionally regarded as the hallmark of the culture that developed in the Cyclades in the middle of the 3rd millennium BC. However, due to the lack of contextual information, they are often approached as objects of ‘high’ art, detached from their cultural and historic context. Moreover, these approaches are based on untenable hypotheses and unfounded theories about the existence of specialized ‘masters’ or artists, with high technical knowledge, special toolkits, investing much time and labor for their manufacture.

With the above in mind, the authors started in 2013 a research project involving the experimental manufacture of Cycladic-type figurines with the aim of recording the parameters related to their manufacture: the potentials and limitations of the raw materials and the tools, the necessary time and energy, the intermediate stages of the manufacturing procedure, the possible pitfalls and the degree of craft specialization needed for their production.

The experiment took place in the Museum of Archaeology and History of Art, with the active participation of students of archaeology who made their own Cycladic-type figurine and tested their strength and capabilities. Furthermore, a large number of students and visitors of the museum had the opportunity to follow the experiment, discuss many of the parameters concerning their manufacture, their symbolisms and function and understand the archaeological implications of the experiment.

Γεωργία Παπαδοπούλου

«Τώρα σου έστειλα 500 ‘τάλαντα’ χαλκού...»

**Η επιστολή EA 35 από το αρχείο της Αμάρνα σταλμένη από τον βασιλιά της Αλασία
προς τον Φαραώ**

Οι επιστολές της Αμάρνα χρησιμοποιούνται συχνά ως πηγή πληροφοριών σχετικά με το εμπόριο διαφόρων προϊόντων και πρώτων υλών στην Ανατολική Μεσόγειο και την Εγγύς Ανατολή της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Κάποιες από αυτές τις επιστολές αντηλλάγησαν μεταξύ του βασιλιά της Αιγύπτου και του βασιλιά της Αλασία, δηλαδή της Κύπρου, η οποία αποτελούσε έναν από τους σημαντικότερους προμηθευτές χαλκού. Στην επιστολή EA 35 ο βασιλιάς της Αλασία απολογείται στον Φαραώ, επειδή η ποσότητα χαλκού που του έστειλε ήταν μικρή. Πρόκειται για 500 τεμάχια χαλκού μίας μη αναφερθείσας μονάδας βάρους. Έως τώρα, η συντριπτική πλειοψηφία των μελετητών πιστεύει ότι πρόκειται για τάλαντα, δηλαδή την μεγαλύτερη μονάδα βάρους της Εγγύς Ανατολής. Αυτή η υπόθεση ενισχύεται από τα ευρήματα του ναυαγίου στο Ουλουμπουρούν, το οποίο βυθίστηκε κοντά στις νοτιο-ανατολικές ακτές της Τουρκίας και χρονολογείται στον ύστερο 14ο αιώνα π.Χ. Στην παρούσα ανακοίνωση θα υποστηριχθεί ότι η συγκεκριμένη ποσότητα δεν αφορούσε σε τάλαντα, αλλά σε σέκελ, τη μικρότερη δηλαδή μονάδα βάρους της Εγγύς Ανατολής. Αυτή η αλλαγή επιτρέπει την επαναξιολόγηση του περιεχομένου της επιστολής.

Georgia Papadopoulou

“Now I have sent to you 500 ‘talents’ of copper”

Letter EA 35 of the Amarna archive sent from the king of Alašiya to the pharaoh

The Amarna letters are often used as a source of information concerning the trade of various goods and raw materials in eastern Mediterranean and the Near East of the Late Bronze Age. A group of those letters were exchanged between the king of Egypt and the king of Alašiya, i.e. the island of Cyprus, which was the primary copper supplier. In EA 35 the king of Alašiya apologises to the pharaoh for the smallness of the delivered amount. It regards 500 pieces of copper of an unspecified weight unit. Up until now, the overwhelming majority of researchers believes it to be talents, the largest weight unit of the ancient Near East. This assumption has found further support by the findings of the Uluburun shipwreck, which sank close to the southwest coasts of Turkey and is dated at the late 14th century BC. In this paper, it will be maintained that this specific amount did not involve talents, but shekels, the smallest weight unit of the Near East. This change allows us to re-examine the letter's content.

Μελέτη πρωτοβυζαντινής κεραμικής στη Θάσο

Όπως έχουμε τονίσει και στο παρελθόν, η συνδιεύθυνση της ανασκαφής μιας αστικής έπαυλης με το κωδικό όνομα THANAR (Thasos, Abords Nord de l'Artémision) στο Λιμένα της Θάσου συνιστά την πρώτη δραστηριοποίηση του Τομέα μας στο χώρο της βόρειας Ελλάδας. Από το 2007 η ομάδα μας συμμετέχει τόσο στις διαδικασίες πεδίου όσο και στη μελέτη των ευρημάτων. Συγκεκριμένα, και σύμφωνα με τα πρωτόκολλα συνεργασίας, η συμμετοχή μας συνίσταται στη συνδιεύθυνση, μελέτη και δημοσίευση της ανασκαφής από κοινού με τους εκπροσώπους της Εφορείας Αρχαιοτήτων Καβάλας και του Πανεπιστημίου της Λιλ καθώς και στην αποκλειστική ευθύνη μελέτης και δημοσίευσης της πρωτοβυζαντινής κεραμικής που προέρχεται από την ανασκαφή.

Ιδιαίτερο βάρος έχει δοθεί στον τρόπο προσέγγισης του κεραμικού υλικού ώστε να προκύψουν τα καλύτερα δυνατά συμπεράσματα σχετικά με την ιστορία τόσο της ίδιας της έπαυλης όσο και του ευρύτερου οικισμού κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο και ιδιαίτερα κατά την τελευταία φάση ζωής της έπαυλης, δηλαδή, περίπου από το 575 έως το 620 μ.Χ.

Η κεραμική που περιλαμβάνει πληθώρα εισηγμένων αλλά και ντόπιων, θασιακών, αγγείων εξετάζεται σε απόλυτη συνάρτηση με τα ανασκαφικά δεδομένα ενώ, πέρα από την απαραίτητη τυπολογική κατάταξη, μία από τις κύριες προτεραιότητές μας αποτελεί η αναζήτηση της γεωλογικής σύστασης των πηλών.

The study of an early Byzantine ceramic assemblage found on Thasos

Co-directing the excavation of an Early Byzantine urban villa –the so-called “THANAR” (Thasos, Abords Nord de l’Artémision)– at Limenas on Thasos is the first archaeological investigation that the Department of Archaeology and the History of Art carries out in northern Greece. Since 2007, our team participates in the archaeological fieldwork as well as in the registration and documentation of the moveable finds. According to the co-operation protocols, our Department, next to the representatives of the Ephorate of Antiquities of Kavala and the University of Lille, is in charge of the co-direction, study and publication of the excavation; moreover, it is fully responsible of the study and publication of the ceramic finds dating to the Early Byzantine times (4th-7th c.).

The pottery is dealt in such a way, so as to draw the safest conclusions not only about the history of the villa, but also about that of the settlement in the Early Byzantine period; the last occupation phase of the urban villa (c. 575 – 620 AD) is of special interest. In this respect, the most innovative methods are applied.

The pottery is examined in context; besides the conduction of a full typology, one of our top priorities is the identification of fabrics and their petrographic study.

**Μια πολυεπίπεδη βιωματική προσέγγιση της Κεραμικής
στο Μουσείο Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης**

Η διδασκαλία του μαθήματος της κεραμικής όχι από τη σκοπιά της ιστορίας της τέχνης αλλά από αυτή της αρχαιολογίας έχει επιχειρηθεί από την πρώτη στιγμή που σεμινάρια βυζαντινής κεραμικής εισήχθησαν στο πρόγραμμα σπουδών. Τα τελευταία τρία χρόνια, στο πλαίσιο ενός μαθήματος κατεύθυνσης, του επιλεγόμενου μη σεμιναριακού ΙΑ146, επιχειρείται μια πρωτότυπη, βιωματική προσέγγιση της Κεραμικής, ειδικότερα αυτής της βυζαντινής περιόδου. Εκτός από την εισαγωγή στις φυσικοχημικές ιδιότητες των υλικών και την εξοικείωση των φοιτητών με έννοιες της χημείας, της πετρογραφίας, της οικονομίας ή ακόμη και της διοίκησης επιχειρήσεων, οι τελευταίοι καλούνται να κατασκευάσουν τα δικά τους κεραμικά και να τα ψήσουν σε κλίβανο που έχει κατασκευαστεί με τη συμμετοχή των φοιτητών του ακαδημαϊκού έτους 2014-15. Οι φοιτητές εξοικειώνονται στον εσωτερικό και εξωτερικό χώρο του Μουσείου με όλες τις φάσεις κατασκευής ενός κεραμικού, ενώ το ψήσιμο των κεραμικών στον αύλειο χώρο του Μουσείου γίνεται κάθε χρόνο αφορμή για μια μικρή γιορτή με την ενεργό συμμετοχή των μελών της επιστασίας της Φιλοσοφικής που έπαιξαν και παίζουν καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία του όλου εγχειρήματος.

**A multi-faceted experiential approach of pottery
at the Museum of Archaeology and History of Art**

Teaching courses of pottery not from an art-historian's perspective but from an archaeological one has been attempted since the first Byzantine-pottery seminars introduced in the Curriculum. In the last three years, in the framework of taught optional course IA146 we attempt an original, experiential approach of pottery, especially that of the Byzantine era. Apart from an introduction to the physicochemical properties of materials and from allowing students to familiarize themselves with concepts of chemistry, petrography, the economy or even business administration, the latter are invited to make their own ceramics and to fire them in a kiln manufactured with the participation of students of the academic year 2014-15. Students occupy themselves in the interior and exterior areas of the Museum with all stages of manufacture of a piece of ceramic, while the firing of potteries in the courtyard of the Museum every year is an opportunity for a small celebration with the active participation of members of the Stewardship of the School of Philosophy who play a decisive role in the success of the whole project.

Δημήτρης Παυλόπουλος

Φώτης Κόντογλου - Γιάννης Τσαρούχης

Μια παράξενη σελίδα στην Ιστορία της Νεοελληνικής Τέχνης

Στην ανακοίνωση γίνεται αναφορά στη στενή σχέση δύο σημαντικών δημιουργών της νεοελληνικής τέχνης, ενός παλαιότερου και ενός νεότερου, με παράδειγμα έργο τους που κρύβει ένα μυστικό. Μαθητευόμενος, μαστορόπουλο, του Φώτη Κόντογλου (1893/4/5-1965) από το 1928, ο Γιάννης Τσαρούχης (1910-1989) δεν επηρεάζεται μόνον από το ύφος του δασκάλου του, αλλά φιλοτεχνεί για λογαριασμό του αντίγραφο εικόνας του Φράγκου Κατελάνου από τη Μονή Βαρλαάμι στα Μετέωρα το 1933. Το έργο δεν το υπογράφει ο ίδιος αλλά, μετά από παράκληση του δασκάλου του, δέχεται να το υπογράψει εκείνος! Κατά συνέπεια, έχει ενταχθεί οργανικά στην εργογραφία του Κόντογλου, ενώ πέρυσι (2016) πουλήθηκε από ελληνικό οίκο δημοπρασιών σαν έργο του Κόντογλου. Η λεπτομέρεια αποκαλύφθηκε από τον μαθητή χρόνια αργότερα, το 1981, αφού είχε φύγει από τη ζωή ο δάσκαλός του και ο ίδιος ήταν πλέον σε προχωρημένη ηλικία...

Dimitris Pavlopoulos

Fotis Kontoglou - Yiannis Tsarouchis

A strange page in the History of Modern Greek Art

The paper refers to the close relationship of two important artists of modern Greek art, one older and one younger, with an example of a work that hides a secret. Yannis Tsarouchis (1910-1989), a student of Fotis Kontoglou (1893/4/5-1965) from 1928, not only influenced by the style of his teacher, but he created on behalf of the image copy of Frangos Katelanos from the monastery of Varlaam (Meteora) in 1933. The painting was not signed by him but, at the request of his teacher, he agrees to sign Kontoglou! Consequently, this image had entirely joined the list of paintings of Kontoglou and in the last year (2016) sold by a Greek auction house as a work of Kontoglou. The detail revealed by the student many years later, in 1981, after his teacher had passed away and he already was in an advanced age...

Δημήτρης Παυλόπουλος

**Το αρχαιολογικό βλέμμα του Σαράντη Καραβούζη με αφορμή έργο του στη Συλλογή Νεότερης
Ελληνικής Τέχνης του Μουσείου Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης**

Στη ζωγραφική και στη χαρακτική του Σαράντη Καραβούζη (1938-2011) η αρχαιολογική θεματογραφία φαίνεται να κατέχει όντως δεσπόζουσα θέση. Αγάλματα, αρχαίοι ναοί και κίονες, με την ανθρώπινη παρουσία ή απλώς τον λιτό υπαινιγμό της, εισάγουν μια ατμόσφαιρα μυστηριακή και μεταφυσική. Καλλιτέχνης που είχε επιλέξει να μοιράζει τον χρόνο του ανάμεσα στην Ελλάδα και στη Γαλλία, κατέλιπε εικαστικό έργο προσωπικό με ποιητικές αναφορές στο αρχαίο ελληνικό παρελθόν.

Με αφορμή τη λιθογραφία του γνωστού καλλιτέχνη *Ραγισμένο Μάτι* (1985), η οποία απεικονίζει αρχαίο ελληνικό κεφάλι, όπου ακουμπούν δάχτυλα ενός χεριού, και ανήκει στα έργα της Συλλογής του Μουσείου Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης, η παρούσα σύντομη ανακοίνωση διερευνά τον τρόπο πρόσληψης και επιχειρεί την ερμηνεία της αρχαίας ελληνικής τέχνης, ιδιαίτερα της γλυπτικής, στα έργα του συγκεκριμένου δημιουργού.

Dimitris Pavlopoulos

**The archaeological look of Sarantis Karavousis on the basis of a work by him
in the Collection of Modern Greek Art of the Museum of Archaeology and History of Art**

Archaeological themes seem to be dominant in Sarantis Karavousis' paintings and prints (1938-2011). Statues, ancient temples and columns, with a human presence or just a simple hint of it, introduce a mysterious and metaphysical atmosphere. The artist, who had chosen to divide his time between Greece and France, left an œuvre of paintings and prints with personal poetic references to the ancient Greek past.

Having as starting point the lithograph by the known artist *Cracked Eye* (1985), which depicts an ancient Greek human head touched by fingers of a palm, and belongs to the works of the Museum of Archaeology and History of Art, this brief paper explores the reception and attempts an interpretation of the ancient Greek art, particularly sculpture, in his artistic work.

**Η κληρονομιά του Απελλή
Εξερευνώντας την τρίτη διάσταση στην κλασική ζωγραφική**

Στην ανακοίνωση επανεξετάζεται ένα επεισόδιο που αναφέρει ο Πλίνιος, μια καλλιτεχνική αντιπαράθεση μεταξύ του Απελλή και του Πρωτογένη, γύρω από την απόδοση του βάθους και της τρίτης διάστασης στη ζωγραφική. Βασισμένος στο αρχαίο κείμενο, ο μεγάλος ιστορικός τέχνης του 20ού αιώνα Ernst Gombrich είχε προτείνει μια ιδιοφυή εξήγηση για τον τρόπο με τον οποίο οι δύο καλλιτέχνες, και προφανώς πολλοί ανώνυμοι σύγχρονοί τους, απέδιδαν με αληθοφάνεια την τρίτη διάσταση των φυσικών όγκων στη ζωγραφική και τις επιπτώσεις που είχαν αυτοί οι πειραματισμοί για την μετέπειτα εξέλιξη των εικαστικών τεχνών. Στην ανακοίνωση επιστρατεύονται ορισμένα παραδείγματα από τον 4^ο αι. π.Χ, αλλά και μεταγενέστερα, που μας βοηθούν να εκτιμήσουμε τόσο το κείμενο του Πλινίου όσο και την ερμηνεία του Gombrich.

Dimitris Plantzos

The heritage of Apelles

Exploring the third dimension in classical painting

The paper focuses on a story related by Pliny, on the rivalry between Apelles and Protogenes regarding the rendering of depth and the third dimension in Late-Classical painting. Based on Pliny's story, Ernst Gombrich, an emblematic figure of 20th-century art history, proposed in the 1970s an ingenious reading of the ways 4th-century painters rendered volume. Aiming at verisimilitude, Apelles, Protogenes, and their many contemporaries, followers, and pupils depicted the third dimension in their work with innovative ways that influenced painting for centuries to come. In this paper, a number of 4th-century and later examples are discussed in order to reevaluate Pliny's text as well as Gombrich's old interpretation.

Λευτέρης Πλάτων

**Ένα ενδιαφέρον πήλινο ομοίωμα από την ανατολική Κρήτη,
με πιθανές σημασιολογικές διασυνδέσεις με την Κύπρο του τέλους της Εποχής του Χαλκού και
της Εποχής του Σιδήρου**

Αντικείμενο της ανακοίνωσης αποτελεί η παρουσίαση και η απόπειρα ερμηνείας ενός ενδιαφέροντος υστερομινωικού πηλοπλαστικού ομοιώματος, που προέρχεται από τη Λάστρο Σητείας. Πρόκειται για τη μικρογραφία ενός λουτήρα, στο εσωτερικό του οποίου έχουν προστεθεί, σε αντικριστή θέση, δύο ειδώλια, που αποδίδουν αντίστοιχα μία ανδρική και μία γυναικεία μορφή. Ο Ν. Πλάτων, σε μία σύντομη αναφορά του στο εύρημα, το χρονολόγησε στην ΥΜΙΙΒ περίοδο και διατύπωσε την άποψη, ότι οι ανθρώπινες μορφές απέδιδαν δύο παιδιά λουόμενα. Το αντικείμενο, ωστόσο, προέρχεται από μικρό, κατεστραμμένο θαλαμοειδή τάφο, στον οποίο λέγεται ότι βρέθηκαν ακόμα λίγα οστά και σπασμένα αγγεία. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με κάποιες παρατηρήσεις που αφορούν στην ίδια τη μορφολογία του μικρογραφικού συμπλέγματος, υποβάλλει ότι αυτό είχε κατασκευασθεί εξ αρχής για να χρησιμοποιηθεί ως τελετουργικό σκεύος, με τη συμβολική-θρησκευτική του σημασία να είναι πολύ πιο πιθανή από την απλή απόδοση μιας σκηνής σχετικής με την καθημερινότητα των προϊστορικών κατοίκων.

Στο πλαίσιο αυτό, είναι ενδιαφέρον ότι ομοιώματα, αλλά και φυσικού μεγέθους λουτήρες, απαντούν σε θρησκευτικά -οικιστικά και ταφικά- περιβάλλοντα στην Κύπρο και άλλες περιοχές της ανατολικής Μεσογείου, ήδη από το τέλος της Εποχής του Χαλκού. Με βεβαιωμένες τις απευθείας επαφές της ανατολικής Κρήτης με την Κύπρο κατά τη Νεοανακτορική περίοδο, τίθεται το ερώτημα αν η «τελετουργία του λουτήρα» αποτέλεσε στην πραγματικότητα μία ευρύτερα διαδεδομένη ειδική θρησκευτική πρακτική στην ανατολική Μεσόγειο, με αφετηρία κάποια κοινή δοξασία που είχε ήδη διαμορφωθεί στα τέλη της δεύτερης χιλιετίας π. Χ.

An interesting clay model from eastern Crete, with probable semantic interconnections with Cyprus of the end of the Bronze and the Iron Age

The aim of this paper is to present and try to interpret an interesting Late Minoan clay model, coming from Lastros, Siteia. It is a miniature bathtub, in the interior of which two small figurines, one male and one female, confronting each other, have been attached. N. Platon, in a short report, dated the find to the LMIIIB period and considered that the human figures render two kids, taking their bath. Nevertheless, the item comes from a small, completely destroyed, chamber tomb, in which it *is said* that a few bones and clay vessels were also found. This fact, in combination with some observations on the morphology of the clay complex itself, suggests that the latter was meant from the beginning to be used in a special rite, with its symbolic religious function being more probable than the simple rendering of a scene connected with the everyday life of the prehistoric habitants.

In this frame, it is interesting that clay models rendering bathtubs, but also bathtubs in natural size occur in religious and burial contexts, in Cyprus and other districts of east Mediterranean, already from the end of the Bronze Age. As direct interconnections between eastern Crete and Cyprus have been confirmed as far back as the Neopalatial Period, the question is arisen, if the “bathtub rite” constituted a more widely spread religious practice throughout east Mediterranean, originated from a common belief, already completely formed in the end of the second millennium B. C.

Λευτέρης Πλάτων

Η διδακτική αξία της ομάδας των μινωικών αγγείων της Διαχρονικής και Διαμεσογειακής Συλλογής Κεραμικής του Μουσείου Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου Αθηνών

Η Διαχρονική και Διαμεσογειακή Συλλογή Κεραμικής περιλαμβάνει μία σχετικά πλούσια σειρά μινωικών αγγείων, που αντιπροσωπεύουν τους κυριότερους τεχνοτροπικούς ρυθμούς της μινωικής κεραμικής δημιουργίας. Στο πλαίσιο της διδασκαλίας του μαθήματος της μινωικής κεραμικής (ΣΑ 22), αυτό το μικρό, αλλά πολύ αντιπροσωπευτικό, σύνολο, αποτελεί πολύτιμο εργαλείο στα χέρια του διδάσκοντος, τόσο για τη βιωματική προσέγγιση και κατανόηση των κεραμικών ρυθμών σε μία διαχρονική επισκόπηση των διαδοχικών σταδίων εξέλιξης της κεραμικής τέχνης στην Προϊστορική Κρήτη, όσο και για την εκμάθηση της ορολογίας και της μεθοδολογίας της αρχαιολογικής περιγραφής των κεραμικών αγγείων, γενικότερα.

Με τη συνεργασία της Δρ Αλεξάνδρας Σφυρόερα, τα τρία τελευταία χρόνια, το σύνολο των μινωικών αγγείων αξιοποιείται σε σειρά φροντιστηριακών μαθημάτων, που έχουν σχεδιασθεί ειδικά για να ασκήσουν τους συμμετέχοντες στο μάθημα φοιτητές στην παρατήρηση, την αρχαιολογική ταξινόμηση και χρονολόγηση και, τέλος, την ορθή περιγραφή των κεραμικών τύπων.

Lefteris Platon

**The Educational Value of the Minoan Vases in the Trans-Mediterranean and Diachronic
Collection of Pottery in the Museum of Archaeology and History of Art**

The Diachronic and Trans-Mediterranean Collection of Pottery includes a relatively rich group of Minoan pots, representing the main styles of the Minoan pottery production. In the framework of teaching the Minoan pottery course of lectures (SA 22), this small but very representative group constitutes a valuable means for the lecturer, on the one hand helping the students to understand better the various pottery styles in a diachronic overview of the pottery development stages in prehistoric Crete and, on the other hand, more generally, facilitating the learning of terminology and archaeological description of ancient pots.

During the three last academic years, in co-operation with Dr Alexandra Sfyroera, the collection of the Minoan wares is used in a series of *in situ* seminars, especially planned to encourage students for a careful observation of objects, and to train them in archaeological classification, ways of dating and, finally, the right use of terminology during the description of the various pottery types.

Η έρευνα στον Μυκηναϊκό οικισμό στους Λαζάρηδες Αίγινας κατά το 2015 και 2016

Η έρευνα συνεχίστηκε στον Μυκηναϊκό οικισμό στην ημιορεινή θέση Λαζάρηδες της ανατολικής Αίγινας κατά το 2015 και 2016. Παρά την εκκρεμότητα επίλυσης του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, που αναστέλλει τη συνέχιση της ανασκαφής, η απομάκρυνση των λιθοσωρών που καλύπτουν τον χώρο, εργασία χρονοβόρα, δαπανηρή και άχαρη, έφερε στο φως νέα δωμάτια, με σημαντικά ευρήματα, μολονότι αποκαλύφθηκαν ανάμεσα στις πέτρες και όχι στο δάπεδο. Τα στοιχεία που προέκυψαν επιβεβαίωσαν ότι κατά τη διάρκεια της ζωής του οικισμού, κυρίως κατά το 13^ο αι. π. Χ., υπήρξαν επισκευές αλλά και τροποποιήσεις στη διαρρύθμιση των κτηρίων, ενώ στο υλικό που αποκαλύφθηκε κάποια αντικείμενα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αν και μεσόγειος οικισμός, τα ευρήματά του αποδεικνύουν ότι μετείχε σε σύστημα επαφών και δραστηριοτήτων τόσο στο Αργοσαρωνικό όσο και ευρύτερα.

The research of the Mycenaean settlement at Lazarides on Aigina during 2015 and 2016

During 2015 and 2016 the research progressed in the Mycenaean settlement located at the semi-mountainous site of Lazarides in eastern Aegina. Despite the difficulty of continuing the excavation -as the excavation terrain has not been expropriated yet-, the removal of stones that cover the remains of the settlement, a work difficult, expensive and unpleasant, revealed new rooms with significant finds, among the stones. The evidence confirmed again that during the life span of the settlement, mainly in the 13th c. B.C., the buildings were repaired and modified more than once, whilst among the material several objects of special interest were discovered. On the base of the present evidence, this settlement, albeit its inland location, participated in a broad network of relations and contacts in the Saronic-Argolic gulf and in other distant areas.

**Αττική ερυθρόμορφη και μελαμβαφής κεραμική,
εισαγμένη στο Ιερό των Υρίων της Νάξου**

Η μελέτη της εισαγμένης στο Ιερό των Υρίων αττικής κεραμικής ενισχύει την άποψη ότι παρά το ότι η Νάξος ακολούθησε κατά πόδας τη μοίρα των υπόλοιπων νησιών του Αιγαίου κατά την Ύστερη Αρχαϊκή και Κλασική περίοδο, εν τούτοις δεν διαπιστώνεται σοβαρή κάμψη της οικονομίας του νησιού, σε αντίθεση προς όσα μέχρι σήμερα υποστηρίζει η επιστημονική έρευνα.

Τα αττικά ερυθρόμορφα και μελαμβαφή αγγεία από το Ιερό των Υρίων δεν παρουσιάζουν κάποια μοναδικότητα ή ιδιομορφία. Ακολουθούν σε γενικές γραμμές τους συνήθεις τύπους εισαγμένης αττικής κεραμικής, που είναι γνωστοί από άλλα σημεία του Ελληνικού κόσμου· πρόκειται κατά κύριο λόγο για αγγεία εστίασης και πόσεως. Αποδεικνύουν επίσης ότι τα τελετουργικά γεύματα που αποτελούσαν τον πυρήνα της λατρείας των Υρίων ήδη από παλαιότερες περιόδους, συνεχίζουν να επιτελούνται στο Ιερό και κατά τον ύστερο 6^ο και σε όλη τη διάρκεια του 5^{ου} αι. π.Χ.

**Attic red-figure and black glazed pottery imported
in the sanctuary of Hyria on Naxos**

The study of the Attic pottery imported in the sanctuary of Hyria corroborates the estimation that although Naxos followed closely the fate of other Aegean islands in the Late Archaic and Classical periods, no serious economic decline can be detected in this island, in contrast to what modern scholarship maintains.

There is nothing unique or peculiar about these imported attic red-figure and black-glazed vessels; they follow largely the standard types already known from other parts of the Greek world and are mostly drinking and eating ware. They also prove that ritual banquets that were at the core of the Hyria celebrations in earlier periods, continued to be performed in the sanctuary in the late 6th and the 5th centuries BC.

Αλεξάνδρα Σ. Σφυρόερα

ἔδοξεν Αὐλωνίοις

**Σκέψεις για τον αριθμό των πόλεων της νήσου Νάξου στην αρχαιότητα
με αφορμή το ψήφισμα IG XII 5, 36**

Η Νάξος, το μεγαλύτερο νησί των Κυκλάδων, με άφθονες πλουτοπαραγωγικές δυνατότητες σχεδόν ισοδύναμα κατανομημένες σε όλη την έκτασή του, φαίνεται, βάσει γραπτών πηγών και αρχαιολογικών καταλοίπων, να διέθετε στην αρχαιότητα μόνον μία πόλιν (την *Ναξίων πόλιν*) στη θέση της σημερινής, επίσης μοναδικής, πόλεως στα δυτικά παράλια του νησιού. Η πόλη αυτή, με τειχισμένο κέντρο, αποτελούσε την έδρα του οργανωμένου πολιτειακά *δήμου των Ναξίων*, ήταν αστικά συγκροτημένη και διέθετε την απαραίτητη εξαρτημένη *χώραν*.

Την πιο πάνω εικόνα συσκοτίζει, με την πρώτη ματιά, τιμητικό ψήφισμα των μέσων του 3ου αι. π.Χ., στο οποίο καταγράφεται απόφαση των Αυλωνίων να τιμηθούν οι πολίτες που συνέβαλαν στην απελευθέρωση 280 κατοίκων που είχαν αιχμαλωτιστεί από Αιτωλούς πειρατές. Η επιγραφή, γνωστή από το 1885, προέρχεται από την κεντρική Νάξο (περιοχή Αυλωνίτσας).

Στην ανακοίνωση εξετάζεται κατά πόσο το ψήφισμα αυτό, σε συνδυασμό με άλλες επιγραφές προερχόμενες από την ίδια περιοχή, αρχαιολογικά ευρήματα και γραμματειακές πηγές, συνιστά επαρκή τεκμηρίωση για την αναγνώριση μιας δεύτερης πόλεως στο νησί, έδρας του *δήμου των Αυλωνίων*, ή υποδεικνύει την αναγνώριση ενός εναλλακτικού μοντέλου κατοίκησης στην ευρύτερη περιοχή.

Alexandra S. Sfyroera

ἔδοξεν Ἀβλωνίοις

**A review on the number of *poleis* on the island of Naxos in antiquity
prompted by decree IG XII 5, 36**

Naxos is the largest Cycladic island with a hinterland rich in well-distributed natural resources. Nevertheless, literary and epigraphical evidence indicates that Naxos had only one city in ancient times (*Naxiwn polis*), built on the same site as the modern and only city of the island which is located on its western coast. This city had an urban character (it was a nucleated settlement with a fortified hill in the centre) and a political sense (as the seat of the *demos of Naxiwn*). Additionally, it appeared to have a dependent *chora*.

The situation described above is partly beclouded, at a first glance, by the discovery of a honorific decree of the middle 3rd century BC. This decree records the decision of the Avlonioi to honor the citizens that helped in the liberation of 280 persons abducted by Aetolian pirates. This inscription has been known since 1885 and was found in central Naxos, in the region Avlonitsa.

The review aims to ascertain whether this decree, in combination with other inscriptions retrieved from the same region, archaeological findings and literary sources, constitutes adequate documentation for distinguishing the presence of a second *polis* on the island, the seat of the *demos of Avloniwn*. In adopting an alternative interpretation, the decree could indicate the recognition of a different model of habitation in that area.

**Η Πανεπιστημιακή Ανασκαφή στο Πλάσι Μαραθώνα (2015-2016)
και ο πρώιμος μυκηναϊκός Τάφος του Πολεμιστή**

Η πανεπιστημιακή ανασκαφή του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης στο Πλάσι Μαραθώνα συνεχίστηκε κατά τα έτη 2015-16, στο πλαίσιο του προπτυχιακού υποχρεωτικού μαθήματος «ΙΑ103: Ανασκαφική, Επεξεργασία Αρχαιολογικού Υλικού και Μουσειολογία», το οποίο αποτελεί το βασικό πεδίο πρακτικής άσκησης των φοιτητών της κατεύθυνσης Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης.

Η ανασκαφή αποκάλυψε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της Πρώιμης, Μέσης και Ύστερης Εποχής του Χαλκού, τάφους της Μέσης Εποχής του Χαλκού και της Πρωτογεωμετρικής περιόδου, και άφθονη κεραμική από τη Νεολιθική έως και την Παλαιοχριστιανική περίοδο. Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν ότι το Πλάσι αποτέλεσε επίκεντρο ανθρώπινης δραστηριότητας με αξιοσημείωτη συνέχεια για τέσσερις σχεδόν χιλιετίες.

Η ανασκαφή του 2016 απέδωσε και το σημαντικότερο έως τώρα εύρημα, έναν λακκοειδή τάφο, ο οποίος περιείχε τα όπλα και ελάχιστα σκελετικά κατάλοιπα ενός πολεμιστή των πρώιμων μυκηναϊκών χρόνων. Στην συνεδρία θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα των δύο τελευταίων ανασκαφικών ετών, τα δεδομένα και τα ευρήματα από την ανασκαφή του τάφου και οι προκαταρκτικές ερμηνείες που έχουν δοθεί. Τέλος, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του εκπαιδευτικού προγράμματος που οργανώθηκε για πρώτη φορά το 2016 για μαθητές δημοτικών σχολείων του δήμου Μαραθώνα.

**The departmental excavation at Plassi, Marathon (2015-2016)
and the early Mycenaean Warrior Grave**

The excavation of the Department of Archaeology and History of Art at Plassi, Marathon, continued in the years 2015-16, as part of the undergraduate compulsory course “IA103: Excavating, Studying and Exhibiting Archaeological Material,” which offers basic field work training to students specialising in Archaeology and History of Art.

The excavation revealed architectural remains of the Early, Middle and Late Bronze Age, graves of the Middle Bronze Age and the Protogeometric period and large quantities of pottery dated from the Neolithic to the Early Byzantine period. The above evidence reinforces the idea that Plassi was the center of continuous human activity, for almost four millennia.

The 2016 excavation campaign revealed the most important find so far, a shaft grave containing the weapons and limited human remains of a warrior dated to the early Mycenaean period. The presentations included in this session deal with the results of the last two excavation seasons, the excavation data and the finds from the Warrior Grave, and preliminary interpretation of the available evidence. The session closes with the results of the educational programme organized in 2016 for primary school children from Marathon.